

15.

Д-р ВАСО ГЛУШАЦ

Д-р ЈОВАН СКЕРЛИЋ

КЊИЖЕВНА СТУДИЈА

ДРУГО ИЗДАЊЕ

БЕОГРАД
ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА
1. Кнез Михаилова улица број 1.
1932

J. U. NARODNA I UNIVERZITETSKA
BIBLIOTEKA "DERVIŠ SUŠIĆ" TUZLA

300

Д-р ВАСО ГЛУШАЦ

Д-р ЈОВАН СКЕРЛИЋ

КЊИЖЕВНА СТУДИЈА

ДРУГО ИЗДАЊЕ

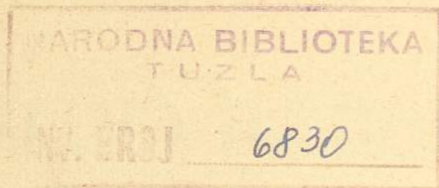
БЕОГРАД

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА
1. Кнез Михаилова улица број 1.

1931

J.U. NARODNA I UNIVERZITETSKA
BIBLIOTEKA "DERVIŠ SUŠIĆ" TUZLA

22. 886.54 R.
624-02

12484
H 876.09

ШТАМПАРИЈА ДРАГ. ГРЕГОРИЋА — БЕОГРАД — ТЕЛ. 26-516

Др Јован Скерлић — КЊИЖЕВНА СТУДИЈА —

И по особинама моралним, и по особинама умним и по активности, Скерлић је био један од ретких људи новог Српства.

Богдан Поповић

Чудни су путеви судбине! Почетак Скерлићеве студије о Стевану Сремцу и оне мале, али топле о Стевану Луковићу, могао би се с малим изменама применити и на њега сама. Јадни наш Скерлић! Када је у напону мушке снаге, сав устрептао здрављем и младошћу, писао оне тужне речи о ненадној смрти ове двојице писаца, није могао ни помислити, да ће на сличан начин и он умрети.

Исто онако како је „цела Србија са зебњом и страхом пратила Сремчево болно мучеништво и продужену агонију,” — тако је половином маја 1914 страховала и стрепила цела Југославија над Скерлићевим животом. Исто онако како је тајанствен гост куцнуо на Луковићева врата и свладао га после очајничког рвања од тридесет и шест часова, — тако се ненадно затворила и Скерлићева књига живота.

J.U. NARODNA I UNIVERZITETSKA
BIBLIOTEKA "DĚRVIŠ SUŠIĆ" TUZLA

Чудни су путеви Судбине! Скерлић почиње своју студију о Луковићу Ламартиновим стиховима:

Књига живота највиша је књига,
Коју човек не може ни отворити ни затворити по сво-
јој вољи.
Драго место не чита се по два пута,
Ко кобни лист сам собом се окреће.
Човек би хтео да се врати на страну где се воли,
А страна где се мре већ је под његовим прстима.

Када читамо ове стихове с болом се сећамо његове ненадне и трагичне смрти. Судбина је хте-
ла да се и на њега примене ове Ламартинове речи,
које је он применио на свога младог пријатеља Лу-
ковића. Кобни лист у његовој књизи живота сам
собом се окренуо, и трагична смрт однела нам
га је баш онда кад нам је највише требао. Ми смо
остали запрепашћени и нисмо могли лако доћи к се-
би, јер нам се од бола срце следило, а мисли стале.
Једино смо се још у болу питали: Је ли могуће? И
зашто?

Од те велике националне несреће нисмо се
били, тако рећи, ни освестили, а поклопила нас је
друга, општа несрећа — велики светски рат. И
у томе општем, христовском страдању целе наше
нације није се више мислило ни о Јовану Скерлићу.
Падале су главе и млади животи као ситно класје
под ударом оштре косе. И само тај велики светски
рат, у коме је страдала цела наша нација, био је у
стању да привремено баца копрену заборава на
тога нашег великог човека.

Непосредно иза његове ненадне смрти болно
су задрхтала сва срца српске и хрватске интели-
генције, и у свима новинама и књижевним листовима

појавили су се чланци пуни бола и туге, јављајући
његову смрт и оплакујући велики национални гу-
битак. Много од тих чланака док су стављани
на хартију, квашени су искреним сузама. Нико у
нашем народу није искреније оплакан као Јован
Скерлић. Оплакивана је и његова велика вредност
и његова лепа младост. И данас, после десет го-
дина¹⁾, кад узмемо у руке **Српски Књижевни Гла-**
сник од 16 маја 1914, па почнемо читати оне говоре,
који су изречени поводом његове смрти у Народној
Скупштини, на Университету и при погребу, —
мало ће се наћи тврдих срдаца која неће осетити
искренога бола, и мало очију које неће засузити.

По своме интензивном, плодном и одличном
раду, по својој бистрој и необичној памети, по
своме осећајном, поштену и честитом срцу —
Јован Скерлић је био врло ретка појава у нашем
народу. По свима тим одличним особинама он би
спадао у велике људе и у много већим и култур-
нијим народима, а у нашем малом народу био је без
сумње један од наших највећих људи. Његову ве-
личину ми савременици не можемо довољно ни осе-
тити ни оценити. „Покољења дјела суде: што је
чије дају свјема”, и уверен сам да ће у будућности,
у очима наших млађих, Скерлић бивати све ве-
ћи и већи.

¹⁾ Студија је писана 1924 поводом 10-годишњице Скерлићеве смрти.

ГЛАВА I

Живот

Цео је живот . . . један кратак и
будан сан у вечитим смењивањима дана
и ноћи . . . !

Скерлић

Јован Скерлић рођен је 8 августа 1877 у Београду, од оца Милоша Скерлића, трговца, и матере Персиде, рођене Мирковић. Отац му је био из срца Шумадије, из села Липовца код Тополе, а мајка из Пивница покрај Пеште у Угарској.

Фамилија Скерлићева, како сам приповеда¹⁾, била је гоњена због династичких ствари. Као Шумадинци били су огорчени противници династије Обреновића, због чега је отац Скерлићев после 1868 морао да бежи у Русију, коју је неизмерно волео. Та мржња на династију Обреновића спријатељила га је са познатим револуционарцем Васом Пелагићем, с којим се још у раном детињству упознао и Јован Скерлић, и остао с њим у интимном пријатељству све до Пелагићеве смрти у Пожаревачком затвору 1899, где га је Скерлић као претседник

¹⁾ Развитак, Вања Лука 1910. стр. 43.

„Групе Великошколаца Социјалиста” и посетио на самртничкој постељи и примио од њега све његове рукописе на чување. То пријатељство с Пелагићем још из ране младости, без сумње је много допринело Скерлићевом социјализму.

Под окриљем своје добре и вредне мајке Скерлић је провео своје детињство и рану младост потпуно безбрижно и лепо. О његовој мајци лепо и нежно пише његов старији друг Г. Александар Белић¹⁾. По Белићеву причању Скерлићева мајка била је „коштуњава, висока, са цртама лица које је наследио покојни Скерлић, она је била пуна предусретљивости и љубазности; енергична и смишљена, она је стизала свуда, и ако се видело по тамноме лицу да није здрава... Њену енергију и њену интелигенцију наследио је Скерлић”. А онај бунтовни дух и одважну борбеност за све оно што је добро и поштено наследио је од свога оца, борбеног Шумадинца.

Скерлић је свршио у Београду и основну школу и гимназију и филозофски факултет. Испит зрелости положио је 1895 у Првој Београдској Гимназији, а филозофски факултет Велике Школе свршио је 1899. На том факултету учио је код професора Г. Богдана Поповића француски језик и књижевност. У јесен 1899 отишао је у Лозану, где је на тамошњем Универзитету изучавао историју француске књижевности код знаменитог професора и критичара Жоржа Ренара. По савету тога свога професора провео је зиму 1900/1901 у Паризу ради спремања докторске дисертације. Вративши се у

¹⁾ С. К. Гласник, 1924. стр. 139.

пролеће опет у Лозану, положио је испите на факултету књижевности, и у јулу 1901 добио титулу доктора књижевности (docteur ès lettres) Дисертација му је била: „L' opinion publique en France d' après la poésie politique et sociale de 1830 à 1848“.

Кас студент на страни био је 1 новембра 1899 постављен за професорског приправника Гимназије Краља Александра у Београду, али је већ у априлу 1900 био отпуштен из државне службе, у коју је опет кроз три месеца повраћен. Кад се вратио са стране 1901, предавао је од августа до октобра француски језик у Гимназији Краља Александра. Исте године у септембру изабран је за доцента Велике Школе за француски језик и књижевност. Избор је потврђен 20 октобра, а 5 новембра отпочео је предавати на Великој Школи. Његово приступно предавање било је о **Догматичкој и импресионистичкој критици**. Већ тим првим предавањем обележио је свој будући правац рада, показао солидно знање и стекао симпатије својих слушаалаца. Али у својој отаџбини, где је, нажалост, партија била и онда, као и данас¹, изнад државе, Скерлић није остављен да у миру живи и ради за своју науку, него је 23 VIII 1902 отпуштен са Велике Школе и без своје молбе постављен за суплента Гимназије у Зајечару. 31 VIII уважена му је оставка на државну службу, али како га је Филозофски Савет Велике Школе поново изабрао за доцента, то је опет постављен 18 новембра 1902. Школске године 1903/1904 био је на годишњем отсуству у Минхену и Паризу. У јануару 1905 Филозофски Савет изабрао га је за ванредног

¹) Године 1924.

професора теорије књижевности, али тај избор није био потврђен. Када се Велика Школа претварала у Университет, и **када је неколицини** најбољих професора дато право, да изаберу остале професоре онда је и Скерлић, као доцент за француски језик и књижевност, на предлог Г. Дра Јована Цвијића био изабран, у марту 1905, за ванредног професора српске, а не француске књижевности. Тај је избор био и потврђен, и Скерлић је остао на томе месту све до смрти, вршећи најсавесније своје наставничке дужности и неуморно радећи на књижевности и науци.

Својим књижевним и научним радом привукао је на се пажњу не само широке књижевне и читалачке публике, него и онога уског круга правих научњака, чланова Српске Краљевске Академије наука, па је 3 фебруара 1910 био изабран за дописног члана Академије.

Но Скерлић није био само одличан књижевник и научењак него и одличан политички радник. Он је имао све особине правог и великог политичара. Стога су га његови пријатељи и кандидовали за народног посланика 1912, те је као члан самосталне радикалне странке ушао у Народну Скупштину.

Исто онако како се његов глас чуо и уважавао у књижевности и науци, тако је било и у политици. Где год се појавио, свуда је освајао својим чистим и отвореним карактером. Имао је све особине човека који свуда побеђује и расветљава путе честитости, а гони неваљалство и пороке. Створен је био за интелектуалног вођу, и управо је био постао моћан и омиљен вођа целе југословенске омла-

дине, али је изненада дошла смрт и однела га за навек.

Баш пред саму смрт, на десетак дана, позвала га је у Праг уједињена националистичка омладина југословенска, да јој држи предавање о Његошу. Он се позиву радо одазвао и одржао предавање на Бурђев дан, 6 маја 1914.¹⁾ Вративши се из Прага чио и здрав, као што је увек био, ненадно се разболео 11 маја од акутне некрозе панкреаса и у вече 13 маја био је оперисан у Санаторијуму Врачару. Живео је још сутра дан 14 маја, а 15 маја у јутро у 3 сата и 10 минута склопио је своје паметне очи за навек. И тако је изненада нестало једнога од наших највреднијих, најспремнијих и најактивнијих националних радника.

Његов погреб био је једна велика и тужна свечаност, на којој је учествовао не само цео Београд, него и изасланици и претставници свих националних, књижевних и научних друштава из целе Југославије. —

¹⁾ Датум је по новом календару.

ГЛАВА II

Развијње

Fac et spera

Па времена кад нас неуморне згазе,
Нек за нама буду утрвене стазе!

Скерлић

Према успоменама Г. професора Белића,¹⁾ Скерлић је заволео да чита врло рано, и у 13 години почео је да пише по дечијим и шаљивим листовима. „Кад му је било 14 година, сасвим је био изнад дечачких забава; осећао се као свршен, потпун човек. Место „мете“, „змаја“ и других игара, он је волео да се шета и разговара о књижевности и историји... Препоручивао је својим вршњацима књиге за читање... Од 10—14 година, он је имао већ своју библиотеку, свој писаћи сто за којим је радио. Из књига које је читао бележио је различна места и уносио их у засебне свешчице... Ишао је у редакције, односио им своје написе;... слао прилоге дечијим листовима. Он је већ тада био књижевник”.

¹⁾ С. К. Гласник 1924. стр. 139-140.

У Првој Београдској Гимназији, у којој је Скерлић учио, постоји још од године 1868 ђачко књижевно друштво **Нада**, кроз коју су прошли многи наши најугледнији јавни радници, научењаци, књижевници и политичари. Ту су многи од њих огледали своју прву младалачку снагу. У времену око 1893 до јуна 1895 Скерлић је у **Нади** био један од најугледнијих и најактивнијих чланова. Он пише, критикује, преводи и уређује сатирично-шаливи лист **Гецу**. Он се види и истиче међу својим друговима исто онако, како се касније видео и истицао у књижевности и јавном животу. Један од његових школских другова из тога времена, Г. Др. Момчило Нинчић, вели за њега, да су „већ тада сви његови другови били дубоко уверени, да ће се о њему говорити, ма на коју се студију он дао после испита зрелости”.¹⁾ И доиста нису се преварили. Он је све те основне црте карактера и талента развио до највећих размера.

У јесен 1895 уписао се је на филозофски факултет Велике Школе, да изучава француски језик и француску књижевност код знаменитог критичара и одличног професора Г. Богдана Поповића. Скерлић се убрзо и тамо истакао и привукао пажњу младога професора, који га је с љубављу и симпатијом прихватио и систематски уводио у велику област француске књижевности и модерне књижевне критике. Већ у другој години својих студија, о Св. Сави 1897, Скерлић односи награду за изradу светосавског темата. **Упоредна оцена „Отела” и „Максима Црнојевића”**. У томе своме првом, мало

¹⁾ С. К. Гласник 1914. стр. 794.

већем и знатнијем раду, Скерлић је показао све добре особине правога и рођеног критичара. А по суду самога Г. Богдана Поповића тај је „рад по тачности и зрелости суда био раван оценама зрелих и компетентних судија”.¹⁾ Скерлић је осетио и тачно обележио све лепоте Шекспирова **Отела** и све мане Костићева **Максима Црнојевића**.

Исте те године изашла је у новембарској свесци **Дела** његова прва штампана критичка оцена на другу књигу **Мојих Симпатија** Г. Марка Цара. Та је оцена, како вели његов зет Г. Др. Вл. Ћоровић, изазвала велико интересовање у књижевним круговима, и „они који су познавали младог писца, нису могли веровати, да је та ствар — писана стилем пуним гипкости и живота и с много начитаности — његово дело... и тврдили су дуго времена, да је оцену написао његов учитељ, и да је само из неких опортуних разлога није хтео да потпише. По тој оцени Скерлић је постао преко ноћи познат, и од тада њему су широм отворене све редакције српских књижевних листова”.²⁾

Утицај Г. Богдана Поповића на младога писца био је без сумње велик, нарочито у то прво време. Скерлић је настојао да достигне свога учитеља, и да пише онако као и он. Већ код прве штампане оцене успех је био тако јак, да се веровало, да његова оцена није његова но учитељева. Кад се зна каквога су високог квалитета оцене и начин писања Г. Богдана Поповића, тек се онда види прави успех младога писца. За то је требало прирође-

¹⁾ Богд. Поповић: Ј. Скерлић као књижевни критичар, стр. 10

²⁾ Ј. Skerlić: Eсеји о srpsko-hrvatskom pitanju. предговор страна V.

ног дара и особитог талента, да се тако савршено имитира учитељев начин писања.

Скерлић је касније у своме раду постајао све самосталнији и самосталнији, док убрзо није развио свој посебан стил и свој рођени начин писања. Престао је ићи за учитељем, него је ишао **упоредо** с њим.

Кад је 1899 г. свршио филозофски факултет, отишао је у Лозану, да се усаврши у француском језику и да прошири своје знање. Тамо је дошао под утицај другог свог професора, и одличног књижевника и критичара, Жоржа Ренара. Уз његова упуста радио је и своју докторску дисертацију. „Он ми назначује главне изворе”, пише Скерлић у једноме писму, „и у опште даје ми сав правац. Као и пређе, ја и сада идем врло често код њега, и он и госпођа Ренар исто су као и пре предобри према мени. Када отидем од њега, ја се осећам и јачи, и паметнији и бољи; тај човек није обичан научењак и писац, он је, што је више, човек у правом смислу речи, који је у стању да другом улије веру, да га окрепи и подигне”¹⁾).

По препоруци Жоржа Ренара, кога смо већ споменули, провео је зимски семестар 1900/1901 у Паризу ради допуњавања и спремања докторске дисертације. Потом се опет вратио у Лозану, и ту код свога омиљеног професора докторирао у јулу 1901.

Професор Ренар привлачио је Скерлића не само због својих одличних научењачких и критичарских особина, него и због својих политичких назора. Ренар је био социјалиста, а и Скерлић је био обо-

¹⁾ ibidem стр. V-VI.

жавалац нашега Светозара Марковића и његових идеја. И због тога су симпатије између професора и ученика постале још тешње. Скерлић је без сумње и од овога свога учитеља примио многе добре ствари, прерадио то у својој души и обогатио је новим погледима.

Положивши докторат Скерлић је тиме завршио своје студије, вратио се кући и ту се без одмора дао на интензиван и плононосан рад који га је убрзо изнео на најјаснији видик наше књижевности и наше националне науке. Колико год је био талентован и великог концептивног духа у послу, толико је исто био вредан и устрајан у сваком раду, и све је радио с одређеним планом и у одређено време.

Иако је у своме књижевном и научном раду био посве самосталан и ишао својим посебним путем, ипак је остао својим учитељима у души увек благодаран. Ту лепу црту његова карактера нарочито истиче Г. Др. Ј. Цвијић и вели, да је „ретко наићи на онако топлу и дубоку благодарност према својим учитељима какву је Скерлић показивао”¹⁾. Прву свеску својих критичких оцена и студија **Писци и књиге** посветио је „своме драгом учитељу, Господину Богдану Поповићу, оснивачу модерне књижевне критике српске”, а једно од својих најбољих дела, велику студију о **Светозару Марковићу**, посветио је другоме своме учитељу, Жоржу Ренару, који је међутим прешао из Лозане у Париз, за професора на Collège de France. Како је ова посвета врло значајна за топле и пријатељске од-

¹⁾ С. К, Гласник 1924 II. стр. 82.

носе ученика према учитељу и за њихове заједничке назоре и идеје, навешћемо је овде у целости:

„Допустите ми, мој драги учитељу, да Ваше поштовано име ставим на прву страну ове књиге, у којој сам са пиететом описао леп и достојанствен живот и племените и плодне идеје једнога човека Вашег нараштаја, Ваших погледа и Ваше врсте.

Ја Вам посвећујем ову књигу из свега срца, молећи Вас ипак да ми опростите што не могу боље да посведочим своје дивљење према човеку, грађанину и писцу као што сте Ви, и што не знам боље да кажем своју дубоку захвалност за добре науке и добре примере које сте ми дали, и за драгоцено пријатељство којим сте ме почаствовали”.

Оба ова Скерлићева професора имали су врло великих заслуга, да се његов таленат развио до оних размера и дао онако велике и добре резултате. Изишавши из њихове школе, он је већ био довршио своје развијање и одмах отпочео плодан и користан рад као готов и савршен критичар и научењак.

ГЛАВА III

Рад на историји српске књижевности

Потпуна историја српско-хрватске књижевности има тек да се напише.

Скерлић

Вративши се са стране 1901 године, одмах је ступио у редакцију Српског Књижевног Гласника, као један од најактивнијих и најагилнијих чланова. Ту је почео објављивати своје критичке оцене из савремене српске књижевности. И чинило се с почетка, да ће остати само при савременој критици, а писати студије из стране, поглавито из француске књижевности. Тако је у С. К. Гласнику за 1901 дао добру студију о француском критичару Гијо-у, а у Летопису Матице Српске за 1902: Поглед на данашњу француску књижевност, у коме је дао леп и јасан преглед француске књижевности у другој половини XIX века. У томе прегледу бацио је поглед не само на песму, роман и драму, него и на књижевну критику, па шта више и на политичку историју, јер Французи и њу књижевно обрађују.

Спремајући се у првом реду за књижевног критичара, по угледу на свога уваженог професора Г. Богдана Поповића, написао је и држао, као своје прво предавање, на Великој Школи, 5 новембра 1901 године, студију о **Догматичкој и импресионистичкој** критици. Ову је студију, (о којој ће се касније опширније говорити), у главном, израдио према француским критичарима, претставницима једне и друге критике, не усвајајући ни једно ни друго гледиште.

Мало касније почео се уз критику бавити и изучавањем старије српске књижевности, а нарочито од онога времена, од када је дефинитивно изабран за професора српске књижевности на Великој Школи. И полазећи са сасвим тачног становишта, да је Српска Војводина колевка данашње модерне књижевности српске, његов се поглед и оставио тамо и то на првome писцу, који је написао први српски роман из савременог друштва. То је први новелиста и романијер српски, **Богобој Атанацковић**, а Скерлићева студија о њему, то је прва Скерлићева студија из историје српске књижевности. Написана је јасно и добро. У њој је дао, пре свега, слику нашег друштвеног и књижевног живота у Војводини око четрдесетих и педесетих година деветнаестог века, а потом анализу и оцену Атанацковићевих књижевних дела.

Већ у овој првој студији, објављеној у **Летопису Матице Српске** 1903, јасно се назире онај снажни Скерлићев дух, који ће се касније у његовим великим делима онако дивовски испољити. Иако је ова студија, како рекох, написана и јасно и добро, са јасним погледом на ствар и са доб-

рим познавањем ондашњих и књижевних и друштвених прилика, ипак се чини да Скерлић њоме није био потпуно задовољан, јер је нигде не спомиње ни у једној библиографији својих дела. Шта више, не спомиње је ни у своме животопису, у **Годишњаку Срп. Краљ. Академије**, где је споменуо и много незнатније ствари.

Друго његово веће дело којим је лагано улазио у проучавање историје српске књижевности, била је још јача и на широј основи израђена књижевна студија о **Јакову Игњатовићу**.

Јаков Игњатовић омражен због свога политичког држања и због свога лабавог морала, био је у нашој књижевности већ заборављен и прегажен. Ранији наши књижевни критичари више су мислили на његову личност, него на његова дела. Стога у његовим делима и нису налазили ништа добро; једно због антипатије према писцу, а друго и због његова рђава и недотерана стила и форме. Осим тога у оно доба кад је Игњатовић писао своје социјалне романи, романтизам је био на врхунцу у нашој књижевности, па су те његове реалистичке ствари биле готово егзотичне.

Међутим Скерлић проучивши Игњатовићева дела открио је у њему врло јаког и одличног реалисту, чије су приповетке пуне стварног живота и чији романи у танчине оцртавају културни и социјални живот угарских Срба из прве половине 19 века. Давши тачну анализу тих дела, Скерлић је праведније оценио овога нашег првог реалисту, и због његових социјалних романа дао му је много угледније место, него што у ствари и заслужује.

Кад се ово дело 1904 појавило, одмах се осетило по његовој широкој и прецизној изради, да ће Скерлић бити онај који ће нам дати лепу и исцрпну историју наше нове књижевности. И они који су то наслућивали, доиста се нису преварили.

Пишући ове две опширне студије, о Атанацковићу и Игњатовићу, Скерлић је све више улазио у велику област српске књижевности, која није имала свога историчара, да нам је представи онаквом каква се у истину јављала и да јој нађе везу и узроке.

Од наших ранијих књижевних историчара једини је био Стојан Новаковић, који нам је могао дати ону и онакву књижевну историју какву нам је касније дао Др. Јован Скерлић.

Истина, ми смо и пре Скерлића имали врло ваљаних и савесних радника на књижевној историји, али они су већим делом радили поједине монографије, не покушавајући да на широј основи израде читаву, или само један део историје књижевности, као што је то покушао и урадио Скерлић. Од Скерлићевих савременика с њиме се може мерити једини Г. Павле Поповић, који пише тачно и концизно, једноставним али савршеним стилем. Њих двојица, чини се, да су по договору били поделили посао. Г. Поповић је обрађивао стару и средњу, а Скерлић нову и најновију књижевност.

Пре Г. Поповића и Скерлића, а после Новаковића једини је озбиљнији покушај прегледа целокупне историје књижевности дао Г. Андрија Гавриловић, који, дабоме, има много мана, нарочито

у начину обраде, али свакако заслужује више пажње, него што га је покојни Скерлић оценио.

Улазећи лагано у проучавање наше новије књижевности, Скерлић је био свестан, да се тај посао мора радити савесно, марљиво и са великим трудом. И он га је доиста тако и радио. У тај огромни посао унео је сав свој велики таленат и сву своју младалачку и издржљиву снагу, а радио га је интензивно и лагано, спремајући се уједно за своја предавања и бележећи и пишући одсек по одсек из историје нове књижевности.

После пручавања Атанацковића и Игњатовића природно је било да нам да историју онога омладинског превирања од педесетих до седамдесетих година 19 века, и он нам је збиља за две године дао своје велико дело **Омладину и њену књижевност**, ушавши у танчине нашега националног и књижевног романтизма.

Радећи ово дело Скерлић се није имао у кога угледати, јер сличнога дела није до тада било у нашој литератури. Све што је радио, радио је сам и то први пут, служећи се изворима прве руке. Колико ли је само морао преврнути дела, часописа, листова, брошура, календара и других разних публикација? Све се је то морало прочитати и из свега тога забележити главно, па из свих тих ситних прилога дати онда прегледну, јасну и одличну синтезу.

Скерлић је, како сам каже у предговору, ушао у овај огромни посао „само са једном жељом: тачно схватити и добро претставити један од најважнијих тренутака нашега књижевног и духовног живота”. И доиста, то му је потпуно и успело,

јер тек после ове Скерлићеве књиге постале су нам омладинске идеје из времена 1848—1871 јасне и разумљиве као да смо и сами у томе времену живели. А већи успех и не треба.

Све омладинске идеје из тога времена Скерлић је довео у везу са сличним идејама на Западу и показао, да су многе од њих просто пресађене из западне демократије и западног национализма и романтизма. Француски слободњачки дух, талијанска борба за слободу и уједињење под водством Мацинија и Гарибалдија, и немачка романтика с националним буђењем и радом око уједињења, — све је то нашло одјека и у срцима српске омладине. Осим западног утицаја долазила је српска омладина у тешње везе и са сличним покретима код Чеха, Руса и Пољака.

Под именом Српске Омладине тога времена разумева се у првом реду великошколска омладина у Бечу, Пешти, Пожуну и Београду. Из тих културних центара разилазила се по свршетку на ука у мања места и настављала рад по омладинском програму. Програм рада био је врло широк и опсежан, и све се радило с љубављу и одушељењем. На култу прошлости будио се национализам и патриотизам, и систематски рад на целокупном добру народном.

Кад се само летимично прегледа цео омладински рад из тога времена: и књижевни, и друштвени, и политички, јасно се назиру контуре тежња за великим политичким ослобођењем испод туђе власти и уједињењем целокупног нашег народа по примеру Италије и Немачке.

Читајући ово велико Скерлићево дело, од близу

600 страна, јасно видимо како се пред нашим очима креће и живи једна читава идеалистичка генерација, која је својим идеализмом и радом много допринела нашем народном напретку и нашем уједињењу. Без овога дела многе би нам ствари биле нејасне.

Иако је ово дело рађено врло исцрпно, ипак је Скерлић осећао, да није потпуно, да има ствари које су недовољно истакнуте, или које су сасвим занемарене или и недотакнуте. Те празнине оправдава он тиме, што је то поље рада било сасвим необрађено, те се морао ослонити **само на свој рад**, често заморан, велики физички рад". А да би тај огромни посао ипак извео како ваља, трудио се вели, да стане на земљиште тих људи, да уђе у њихове душе и да живи њиховим унутарњим животом. И доиста, у приказивању тих великих и широких омладинских идеја требало се често пута удвојити, и од часа до часа живети двоструким животом. А то је само могао дух необично јаке и велике имажинације каква је био у покојног Скерлића.

Др. Јован Скерлић дао је овим делом јасан и видан доказ свога великог талента и широке душевне концепције. Тим делом које су похвалили наши најкомпетентнији учењаци, сада већ оба покојна: Јагић и Новаковић — Скерлић је постао покрај Павла Поповића наш најбољи књижевни историчар.

Али ни иза тога великог и оригиналног дела он се није ни часа одмарао, но се лавовском снагом дао на проучавање старије српске књижевности, па нам је за непуне три године дао друго сво-

је велико дело: Српска књижевност у XVIII веку. Ово дело било је много теже израдити него *Омладину и њену књижевност*, јер за њега није било готово никаквих претходних радова. За проучавање омладинске књижевности имао је Скерлић на расположењу и књижевне листове и посебне студије, па и многе живе сведоке који су у томе омладинском животу играли важну улогу, а овај период 18-ог века морао се проучавати по врло оскудним изворима. Али Скерлић је и то свладао и дао нам добар и опширан преглед наше културне и књижевне историје у 18 веку.

Он је добро опазио да је 18 век један од најважнијих периода у нашој књижевности и да тим веком управо и почиње наша нова и модерна књижевност. Она је никла и развила се само у једном делу нашега народа, код досељених Срба у Јужној Угарској.

Да би се разумело под каквим се околностима та књижевност развијала, Скерлић нам је најпре опширно, лепо и јасно оцртао политичке, верске и културне прилике тога времена, истичући нарочито одношај аустријских и мађарских власти према досељеним Србима. Срби у новој домовини нису нашли оно, што им је обећавано и што су очекивали, но су одмах на првом кораку наилазили на борбу са државном влашћу и римокатоличком вером. Била им је угрожена и вера и народност. Стога Срби у тој борби с једне стране траже ослонац у православној и словенској Русији, а с друге стране ипак се угледају на своје иноверне суграђане у материјалној и духовној култури.

На позив српских митрополита долазе из Русије руски учитељи и доносе са собом руске књиге. Отварају се српске школе, са руским учитељима, и настоји се у културном погледу ићи за савременим Западом. У томе настојању да се одржи своја вера и народност и да се подигне народна духовна култура, истичу се поједини народни људи као први књижевни радници и оснивачи наше модерне књижевности.

У једној половини целе књиге оцртава Скерлић културну и политичку средину, у којој се је та књижевност стварала и развијала, а у другој половини говори о главним писцима тога доба, међу којима се нарочито истиче Доситеј Обрадовић. За њега вели Скерлић, да му је најсимпатичнија личност наше књижевности тога времена, јер је он заправо и оснивач наше модерне књижевности. Он је за 18 век оно што је у 19 био Вук Караџић.

Од 14 писаца што их је овде проучавао, Скерлић је највише пажње посветио Доситеју, којег сматра централном личности српске књижевности у 18 веку, и чији му је значај толики, „да цела ова књига изгледа као широко изучавање материјалне, духовне и књижевне средине, из које је он моћно изникао, као стамено постоље и позадина за његову велику личност”.

Скерлић нам је у овој књизи оцртао један од најзанимљивијих одсека у историји наше књижевности, када се је код православних Срба у Угарској вршио прелаз из средњег века у нови, средњовековне византијске у западно-европску књижевност. Та књижевност 18 века до појаве ове

Скерлићеве књиге била је врло слабо позната, а сада она оживљује пред нашим очима и ми јасно видимо њене главне претставнике и све оне околности, средину и утицаје, под којима су ти људи — писци живели и на књижевности радили.

И овим делом Скерлић је показао своју широку концепцију духа, јер је једним оштрим и синтетичним погледом обухватио све разнолике појединости тога интересантног и за Србе тако тешког доба. Он је био свестан, да његово дело није савршено, и истиче да у њему без сумње има празнина и непотпуности, али се нада да ће се после двадесет година, после специјалних истраживања, моћи написати боља и потпунија историја тога књижевног периода. Нажалост, то његово пророчанство неће се испунити, јер ускоро ће проћи тих двадесет година, а ми се још ни помакли нисмо с онога места, где нас је Скерлић оставио у проучавању тога времена. Стога ће ово његово дело, израђено сигурним методом, као лепа и заокружена целина, остати још дуго времена од велике књижевне и научне вредности.

Његов неуморни дух није стао ни овога пута да се одмори, но је одмах за кратко време после тога дао једно од својих најбољих дела, монографију о животу, раду и идејама Светозара Марковића.

Давши потпуну и исцрпну биографију тога знаменитог човека и указавши на све изворе и утицаје, под којима се развијао, и на све последице његова рада, које су се знатно осетиле и у књижевном и у политичком животу Србије: — Скерлић је остварио једну своју стару жељу, јер је, како сам

вели, „још као ђак Велике Школе намеравао да напише биографију човека према коме је осећао прави култ”.

Истражујући грађу за своју велику књигу *Омладина и њена књижевност*, Скерлић је наилазио на многе ствари, које се тичу баш Светозара Марковића, и ова монографија о њему има да се сматра као логичан наставак горње књиге. Бавећи се и сам социјализмом још као ђак Велике Школе, Скерлић је с великом љубављу и разумевањем ушао у проучавање српског социјализма, чији је преставник био Светозар Марковић.

Све нове реалистичке и социјалне идеје, које су к нама долазиле из Француске и Русије и с одушевљењем се примале од српске омладине шездесетих и седамдесетих година, биле су уско везане за његову личност. Стога и ова Скерлићева монографија, у којој се приказује историја и развитак српске демократије, креће се сва око његове снажне личности, чији је утицај у политици био врло јак, а у књижевности много осетан. Скерлић је био искрен и одушевљен поштовалац Светозара Марковића, па је „с пиететом описао његов леп и достојанствен живот и племените и плодне идеје”. И баш због тога ова књига и јесте једно од Скерлићевих најбољих дела.

Иако ово дело, строго узевши, не спада у проучавање књижевне историје, ипак држим, да о њему треба говорити и на овоме месту, јер је Скерлић у њему лепо проучио и описао и књижевне идеје Светозара Марковића, а тиме уједно и оснивање нашега књижевног реализма и прелазак са романтизма на реализам. Сем тога дело је писано

потпуно литерарно и спада међу наше најбоље биографије. По садржају и по стилу има велику научну и литерарну вредност.

После овога бриљантно написаног дела Скерлић нам је одмах следеће године дао ново дело: **Историјски преглед српске штампе**, у коме је приказао српску штампу у 18 и 19 веку и у првом деценију 20 века. Ово је дело написао као реферат за **Десети словенски новинарски конгрес**, који је одржан у Београду, у јулу 1911. Иако је дело писано за пригодну прилику, ипак нам је њиме дао опширан преглед оснивања наше штампе и, помоћу те штампе, стварања српске читалачке публике.

У предговору је истакао, да ово дело „треба схватити само као једну половину излагања развитака штампе на нашем језику”, јер је држао, да би у једној целини требало дати преглед развитака штампе и српског и хрватског дела нашега јединственог народа. И да је Скерлић којом срећом још поживео, без сумње би нам и дао таково дело, и то не само од 18-ог него чак од 15-ог века, када су се код нас почеле и оснивати народне штампарије.

Неуморан као мрав, а стваралац као пчела, изненадио нас је одмах 1912 године својом **Историјом нове српске књижевности**, где нас у предговору приправља на ново и веће изненађење кажујући да је то „само извод из знатно већег и потпунијег дела под истим насловом, које ће изаћи идуће године”.

Пре него је пустио у свет ово дело, овај извод, намењен ученицима средњих школа, — Скерлић је питао за савет и људе од науке и наставнике срп-

скога језика и књижевности. Стога је размишљајући о методама и начину излагања књижевне историје и држао о томе предмету јавно предавање у **Друштву за српски језик и књижевност**. А да би његово мишљење дознали и они наставници српскога језика и књижевности, који нису могли бити на томе предавању, штампао га је у **Просветном Гласнику** 1911 под именом **Подела нове српске књижевности на периоде**. Ту моли он наставнике средњих школа: „да проуче ову нову поделу, обраћајући нарочиту пажњу на њену практичну школску вредност, и изволе казати своје примедбе”.

Иако је био свестан, да ће се тешко наћи неко ко би могао с разлогом приговорити тој његовој методској подели, он је ипак скромно мислећи о своме раду тражио мишљење и оних који тај посао у пракси изводе. А како се није нашло приговора, он је своју поделу задржао и у малом и у великом издању своје **Историје нове књижевности**.

У тој подели која је и практична и оригинална говори се само о новој српској књижевности у ужем смислу речи, и Скерлић то оправдава тиме што још нису израђени детаљни и претходни послови за једну пространу књижевно-историјску синтезу где би се приказала књижевност целокупног нашег српско-хрватског јединственог народа. Скерлић држи да је и немогуће у целини излагати српску или хрватску књижевност независно једну од друге, јер обе имају поред језика и општег духа још много других заједничких и додирних тачака. А кад се проуче детаљи и напишу многе ваљане монографије о појединим пе-

риодима обеју књижевности, онда ће се моћи приступити и изради једне целокупне књижевне историје.

Судећи по његовом таленту и његовој неисцрпној снази и марљивости, Скерлић би нам био без сумње довршио и тај посао, да га није смрт затекла у најлепшим годинама.

У томе чланку Скерлић је најпре изнео историјски преглед свега онога, што се до тада урадило на историји наше књижевности, а по том је дао све разлоге за своју нову поделу. О тој подели не треба посебно говорити, јер се она лепоти из његове **Историје нове српске књижевности**.

Ратне прилике 1912 и 1913 нису дозволиле да његова велика и илустрована **Историја нове српске књижевности** изиђе 1913, како је то био обећао, но је изишла почетком 1914. Колико је то био савестан и исправан човек, он се одмах у првим речима предговора те велике и одличне књиге извињава, што га је рат спречио, те није одржао реч, и ово дело „није изашло 1913, но тек сада почетком 1914”.

Ово велико и одлично дело плод је Скерлићева дванаестогодишњег наставничког, научног и књижевног рада, и то неуморног и изванредно плодног рада. Скерлић нам је овим делом расветлио наша културна и књижевна настојања од почетка 18-ог века па све до наших дана. Како је то био велик и заморан посао, може се претставити само онда, кад се зна, да се у тој књизи говори о свима могућим утицајима и књижевним правцима, ко су могли утицати на развитак наше књижевности,

затим о хиљадама књига и о стотини и неколико писаца, о чијем су раду дате читаве заокружене студије и јасни портрети. Кад се зна, да таквога, па ни сличнога дела није било до тада у нашој литератури, — онда се тек може мислити, колики је посао уложен у његову израду и колики је то таленат био, који је могао да обухвати све те силне појединости и да их доведе и повеже у складну и органску целину.

И у овоме делу Скерлић је задржао метод проучавања, какав је имао и у ранијим својим великим делима: у **Омладини и њеној књижевности** и у **Српској књижевности у XVIII веку**. Свуда се најпре оцртава културна, политичка и друштвена средина, из које се развијају књижевни правци и поједини књижевници, тако да се поклањала нарочита пажња општем развиту књижевности у првом реду, а потом се оцртавао живот и рад појединих књижевника. Некима од њих дато је толико места, да изгледају као централне личности свога доба. Тако је истакнут Доситије Обрадовић у 18, а Вук Караџић у 19 веку.

Напор који је уложен у ово велико дело заморио је Скерлићеву иначе неуморну снагу, те се после овога дела осећао сломљен и преморен. Под крај априла 1914 говорио је своме ученику Г. Урошу Џонићу: „Не осећам се никако добро ових дана. Преморен сам и једва чекам да се заврши школска година, па да одем до Женева, да се одморим”.

Ово је дело било последње велико дело Скерлићево и круна његова целокупног књижевног и научног рада. Њиме је Скерлић поставио чврст

темељ нашој књижевној Историји и показао пут и начин како се ове ствари раде. Оно ће у нашој науци још дуго времена остати осамљено и по својој концепцији и по својој великој вредности.

Овде треба споменути и његове две студије из француске романтичке књижевности о Шарлу Нодје-у и Просперу Мериме-у које су 1908 изашле у Малој Библиотеци у Мостару под заједничким именом **Француски романтичари и српска народна поезија**, јер се и њима проширује познавање наше књижевности из доба романтизма, када је наша народна поезија преко горњих француских писаца вршила изванредан утицај и на романтичку школу у Француској.

А осим ових, овде треба нарочито истаћи још једну од његових студија, која иде у опште проучавање наше књижевности. То је његова **Школа објективне лирике**, штампана у **Годишњици XXIX**. Ту се проучавају наши лиричари, који су радили између 1830 и 1840, после псеудокласичке, а пре романтичке школе. „Иако су живели у доба када је романтизам у Европи био на своме врхунцу”, ипак су они били рационалисти, јер су сматрали да у поезији и укус и машта треба да буду подређени разуму. Овај књижевни правац почиње опадати после 1840, док се најпосле негде око 1860 није угасио под навалом младих и даровитих романтичара.

Резултате и ових проучавања унео је Скерлић у своју **Историју нове српске књижевности**.

ГЛАВА IV

Рад на књижевној критици

Књижевна критика стоји на среди између уметности и науке, она се у исти мах ослања и на разум и на осећање,
Скерлић

Иако је Скерлић врло много урадио на проучавању наше нове историје књижевности, и о томе оставио неколико великих дела од трајне вредности, — ипак, кад се о њему као књижевнику говори, мисли се готово увек на Скерлића критичара. Јер доиста, за цело време свога књижевног рада Скерлић је водио главну реч у књижевној критици.

Од године 1901 до маја 1914 није изишло у нашој литератури ни једно знатније књижевно дело, а да о њему Скерлић није дао свога суда. За читаво то време, од 14 година, он је био суверени судија у нашој књижевности. Пазило се само: Шта ће рећи Скерлић? Млади писци нервозно су очекивали и разрезивали нову свеску **Срп. Књиж.**

Гласника да виде, је ли њихово дело примљено у Гласник, или, ако је већ било на другом месту штампано, је ли оцењено и каква је оцена. Скерлић и Срп. Књиж. Гласник били су једно време срасли у један књижевни појам. Нити се могло говорити о Скерлићу без Гласника, нити о Гласнику без Скерлића. Гласник је био као нека идеална књижевна држава, у којој је владао књижевни „краљ” Скерлић. Због те његове „краљевске” моћи већ су се били почели бунити неки наши књижевници, и писати против критичара и њихових дела. Говорило се, да се више виде критичари него писци и да се њихова дела више читају него дела писаца. А у главном су те „бунтовне” мисли биле уперене против Скерлића, јер он је био онај који се у савременој књижевности највише видео и највише читао. Али Скерлић им је одговорио: „Ко то натерује читаоце да баш њих — критичаре — више читају и ко може да врши тај притисак на публику да баш њих више цени? Књиге као и животињске феле воде борбу за опстанак: побеђује оне које имају више услова за живот... Начините се и ви књижевним критичарима и инструкторима књижевности... Пишите, ко вам брани. Биће боље оно што не потоне”! А питао је те књижевне „бунтовнике:” „Да ли је потребно данас и доказивати да је књижевна критика исто онолико књижевни род колико песма и приповетка, и да је за њу потребно имати исто толико талента и интелигенције? Јесу ли Меколе, Бјељински, Сент-Бев, Тен, Жил Леметр ван књижевности? И нека ко озбиљан, под потписом, одрече код нас право Г. Богдану Поповићу да говори

о литератури! То је питање стварно решено: нека се прелиста историја ма које стране књижевности”.

Тако се Скерлић као критичар бранио од нападаја неких писаца.

А зашто се баш Скерлић највише видео и највише читао? Зато што је и најлепше и највише писао. Писао је слатким и бриљантним језиком, тако да су се његове оцено често пута слађе и рађе читале него и сама књижевна дела која је оцењивао. А писао је готово сваки дан, и његове су књиге излазиле врло често, чешиће него и једнога писца, ма и најплоднијег. Нико у нашој литератури није у краћем времену написао више књига, и то добрих, одличних и књижевних књига. Те су књиге биле и читане и запажене, а њихов писац и поштован и вољен.

Његови назови о књижевној критици могу се видети и опазити из многих његових студија и оцена, а најлепше су изражени у књижевној студији о дру Љубомиру Недићу и у студији о Догматичкој и импресионистичкој критици.

Одмах на почетку своје студије о Љубомиру Недићу он истиче оно што му се код Недића највише допада, а то је смео, искрен и слободан дух, што је основна врлина свакога књижевног критичара. Тоба слободног духа имао је он у великој мери. Зато се њему и допадала она смелост Љубомира Недића који је слободно исказивао своје мисли и о оним тако рећи неприкосновеним књижевним величинама, као што су тада били Змај, Лаза Костић, Љубомир Ненадовић и Милан Милићевић. Скерлић нарочито истиче ту Недићеву „лепу

духовну смелост и његово борбено расположење да целога свету баци рукавицу и да удари на ауторитете и *idola temporis* да све подвргне под критику и да обасја слободном мишљу". То се Скерлићу нарочито допада и у томе види Недићеву највећу заслугу. Али он је Недићу много замерао. Пре свега, што је уносио у своје дело тако много странчарског духа и толико много политичких симпатија и антипатија. Што се при оцењивању држао само анализе књижевног дела, а није се освртао на писца какав се он јавља у животу и у целокупном своме књижевном раду.

Недић је занемаривао т. зв. биографски елемент, и није доводио књижевног дела у везу са писцем. Тај се начин оцењивања Скерлићу не свиђа, јер се дело не може раставити од писца. „Ваља ући у писца", како је то говорио његов узор Сент-Бев, „ту се сместити, изнети га у његовим различитим изгледима, оживети га, покренути га, учинити да говори као што је морао чинити; пратити га и у кући и ван куће, чак и у његовим домаћим навикама и наравима: везати га са свију страна за земљу, за стварни живот, за свакодневне навике од којих велики људи исто толико зависе колико и ми остали". Сент-Бев је то називао анатомијом, физиологијом и психологијом једнога писца. „И тим правцем који је обележио велики француски критичар модерна критика још и данас иде". Овом задњом реченицом Скерлић је уједно открио и свој правац у књижевној критици и критичара за којим се поводио. Он наводи примере из наше и стране књижевности, да докаже, како се дело не може оцењивати, а да се не обазире на време и средину,

из које је писац никао. Писца треба познати и разумети, па да се његово дело правилно оцени. Код оцене дела треба истаћи и добре стране, ако их има, а не само мане, као што је то Недић чинио. Осим тога он замера Недићу, што је био крут и строг као неки полицајац, а није знао за интелектуалну нежност. Замера му, што није знао да каже младим писцима ни једне лепе речи, да их у њиховом раду охрабри и подигне. „Са таквим критичарима, вели Скерлић, књижевност би се морала следити и угинути".

Скерлић је био нежна, песничка душа, која је сва треперила над лепом песмом, и имао је осећајно срце, које би увек јаче закуцало над лепом приповетком. Стога он и замера Недићу што је био онако тврд и крут, што његов стил, као нека пословна проза, нема у себи ничега књижевног, но из њега бије нека оштра хладноћа.

Али по своме начелу, да код писца треба истаћи и добре стране, Скерлић признаје Недићу и заслуге за нашу књижевну критику, у коју је он „унео много више општега знања и књижевне културе но што је дотле било".

Оцењујући Недића Скерлић је изнео главна правила којих се мора држати модерна критика, и којих се је он у својим критичким оценама држао. А још лепше и потпуније виде се његови критички назови у студији о *Догматичкој и импресионистичкој критици*. И тамо се види, да је његов главни узор Сент-Бев, а донекле Тен и Гијо, којег једном приликом назива „дивни Гијо".

У овој студији која је уједно била и његово прво предавање на Великој Школи, навео је Скер-

лић и разлике између догматичке и импресионистичке критике. Одмах у почетку казао је своје критичко **Верују**, кога се у даљем своме раду конзеквентно држао. То његово **Верују** било би у главном ово:

„У ствари, књижевна критика, стоји на среди између уметности и науке, она се у исти мах ослања и на разум и на осећања, због тога је и питање чињенице и питање укуса. За њу се траже уметничке особине, као што су осетљивост, јака машта, пријемљивост утисака, тананост укуса, способност удвајања и деперсонализације, осећање стила; исто толико траже се и чисте интелектуалне особине: солидно научно и филозофско образовање, ведар, отворен, широк дух, слобода мисли и одлука да се за мишљу иде до краја и да се каже сва, потпуна, без икаквих ограничења и обзира”.

Промотримо ли Скерлићев књижевни критички рад, одмах ћемо опазити, да се у њему налазе све ове особине, што их је он овде навео, овако у збијеној форми. Кад бисмо ових десетак редака подвргли потањој анализи, видели бисмо, да су све те, ту наведене особине, лично Скерлићеве особине. Иако је он по многобројним оценама расејао своје мисли о књижевној критици, ипак нигде није са мање речи више рекао, и нигде није дао боље карактеристике за своју књижевну критику.

У даљњем разматрању догматичке и импресионистичке критике, он долази до осведочења, да догматичка критика има много мана, јер хоће да све сведе у нека правила, по којима би се судило о лепоти увек једнако. Али како год живот човечанства непрестано тече и у том се току мења његова материјална и душевна култура, — тако се исто ме-

ња и теорија о лепоти. Ништа није стално у свету, па није сталан ни укус у књижевности. Стога догматичку критику треба потпуно одбацити, а код импресионистичке бити врло опрезан, па се не обазирати само на своје срце и осећање, него и на разум и друге околности па проучавати и дело и писца са више страна. Треба продрети у суштину дела, да се схвате његове основне идеје, али треба проучити и све прилике, под којима је дело постало. Истом тада, а имајући све оне горе истакнуте особине књижевног критичара, може се дати права књижевна критика, у коју се осим свега тога мора унети и много љубави, „која као сунце у козмосу, даје живот и топлоту нашим душама”.

Ово би биле главне идеје Скерлићеве књижевне критике, како ју је он схватао и практично изводио.

Његов критички рад у главном је штампан у **Срп. Књиж. Гласнику**, а одатле постепено отштампаван у посебне књиге, под именом **Писци и књиге**, од којих је изашло за његова живота шест свезака, а седма истом 1922.¹⁾

У тих седам књига штампане су готово све његове знатније оцене и књижевне студије. Ту се налази 57 оцена и студија, од којих су неке врло велике и опширне студије о појединим писцима, као на пример: о Ђури Јакшићу, Миловану Глишићу, Јанку Веселиновићу, Лази Лазаревићу, Светлику Ранковићу, Стјепану Митровићу, Љубиши, д-ру

¹⁾ Осма и девета свеска изашла је за време штампања првог издања ове студије.

Љубомиру Недићу, Стевану Сремцу, Милораду Шапчанину, Анти Старчевићу и т. д.¹⁾

Осим ових већих студија о појединим писцима истичу се још и студије о неким општим књижевним питањима, као већ споменута студија о *Догматичкој и импресионистичкој критици* затим *Србија, њена култура и њена књижевност*, *Нови омладински листови и наш нови извештај*. *Источно или јужно на речје* и т. д.

Скерлић је, како смо видели, потпуно осуђивао догматизам у књижевној критици, а замерао је много и импресионизму. Али ако се мало боље промотри његов критички рад, јасно се опажа, да је и он био најближи импресионизму, јер је у сваку своју оцену уносио много свога личног осећања. Волео је само лепе ствари, и о лепим стварима волео да пише, а писао је са много љубави и много осећања. Свака његова оцена дубоко је проосећана, па тек онда бачена на папир. Као што сунчане зраке пролазећи кроз прамен кишни, дају на супротној страни лепу и шарену дугу, — тако су и књижевна дела пролазећи кроз његову широко интелигентну и дубоко осећајну душу, давала бриљантне оцене, често пута тако књижевно лепе, да су превазилазиле и сама дела.

Сетимо се само његове лепе књижевне слике о Милици Стојадиновић — Српкињи. Из њеног девојачког дневника, њених песама, и неколико пожутелих писама, Скерлић је конструисао не књижевну слику, него један мали девојачки роман, пун узбудљивих места о несретној *Врдничкој вили*. Ту

¹⁾ Ови писци поређани су оним редом, како су студије о њима излазиле у *Писцима и књигама*.

књижевну слику, тај мали роман, треба прочитати, па осетити сву вештину и лепоту Скерлићева писања.

Наводити поједина лепа места из његових књижевних оцена, значило би преписивати читаве стране, јер их је мало које се не би могле навести као лепе.

Пишући оцену извесног дела, Скерлић је обичавао репродуковати и његову кратку садржину. У томе је био ненадмашан. Са мање речи, а лепше и потпуније, нико не би знао боље казати. Та његова кратка репродукција давала је не само садржај, него и боју, колорит дела. Тако да смо из саме оцене добивали јак и упечатљив утисак, као да смо сами дотично дело читали и проучавали.

У томе погледу треба споменути његову ненадмашно лепу оцену о *Коштани* Борисава Станковића. Овакових оцена нема у нашој литератури. То готово и није оцена, но мало књижевно дело, написано о *Коштани* и поводом *Коштана*; али дело, и ако врло кратко, необично лепо и пуно осећања и поезије. *Коштана* је Скерлића занела и он је њену лепоту дубоко осетио, а што је осетио, знао је вешто и казати. То његово казивање нису суве и безначајне речи, но живот и поезија. Иако на једном месту вели: „Наши стари су ту поезију боље осећали но ми; наши дедови и оцеви знали су што је то севдах. Ми смо зато и сувише малокрвни, суви и сложени” — иако тако вели, Скерлић је ипак дубоко осетио сву ону дивну севдалијску поезију која одише готово из свакога ретка Станковићеве *Коштана*. Осетио је као и *Коштана*, како гора мирише; и као *Митке*, како младост пролази. Осетио је

носталгију једне болне љубави згажених срдаца и промашених живота.

Ова оцена најбоље показује, како је Скерлић имао све оне уметничке особине, што их је сам тражио код књижевног критичара. Ту је машта, ту је пријемљивост утисака, тананост укуса и способност удвајања, ту је осећање стила и поезије, — ту је осетљиво срце које оживљује и мртве речи, да с белих листова осећамо струјање живота. А у тој врсти уметности даље се не може.

Скерлић тражи, како смо видели, од књижевног критичара и солидно научно и филозофско образовање, ведар, отворен, широк дух и слободу мисли.

Промотримо ли ма коју од његових студија или већих књижевних скица и оцена, — видећемо да се и те особине налазе код њега и то у великој мери.

Као добар пример за ову врсту књижевне критике може нам послужити његова оцена о филозофском раду Божидара Кнежевића. Ова оцена о Кнежевићу без сумње је једна од најбољих Скерлићевих оцена. Интересантно је, да ју је и он сам сматрао својом најбољом ствари. Говорио је једном приликом о раду са својим учеником г. У. Џонићем, па је између осталог причао и то како је написао овај чланак о Божидару Кнежевићу. „Радио сам га”, вели, „у Швајцарској, дуго сам мислио о томе и написао сам га, тако рећи, једним дахом. И сада, кад год прочитам своје старије ствари, тим чланком сам необично задовољан. Чини ми се да ми је то најбоља ствар, а то је само због тога што је рађена на тај начин”. Тај начин састоји се у томе, што је био „дошао до уверења, да се најбоље може писати

када се мисли само о једној ствари, када се купи сва грађа, када „све прође кроз главу”, па се онда сређује и ставља на хартију, у тишини без прекида, са целокупном пажњом око једног предмета”.

И доиста, у том су се чланку испољиле све његове добре особине књижевног критичара. Ту се види и његово солидно научно и филозофско образовање, и ведар, широк отворен дух и слобода мисли. Повод за писање овога књижевно-филозофског чланка дале су му **Мисли** Божидара Кнежевића, које су изашле 1902 у посебној књизи.

Те ведре и слободне филозофске мисли каквих није било до тада у нашој литератури, изазвале су Скерлића, да размишља и о нашем културном и друштвеном животу. Тај живот није га задовољавао, у њему је видео готово само тамне ствари. И све **оно** што је тада осећао да је тамно, црно и неваљало; што је друштвени живот у Србији чинило тако несносним, где су људи почели личити на изгладнелу гомилу курјака, који један другога раздиру, — приписивао је Скерлић „индолентном, чамотном Истоку који нам је у крв прешао”, јер смо четири стотине година робовали под једном фаталистичком и нижом расом, па је то робовање оставило дубоке и неизгладиве трагове на нашем националном карактеру. Огорчен на друштвени живот који је личио „на тамницу у којој се гуши и грца од мемле и таме”, и на људе који су и њему лично без узрока пакостили и чинили зло ради зла, — Скерлић је дочекао Кнежевићеве **Мисли** као жедан кап воде у пустињи и за час је утонуо у те мисли да се заједно с писцем „издигне из општега јада и блати и испне на чисте висине филозофске ведрине”.

Скерлић је овим чланком не само оценио Кнежевићеве **Мисли**, но је и Кнежевића упоредио са морално-филозофским писцима француским XVII и XVIII века, као што су Паскал, Ла Бриер, Ла Рошфуко, Вовнарг и Шанфор, констатујући да је остао у својим **Мислима** непрестано као филозоф учењак, док су горе поменути француски писци писали сличне ствари више у књижевној но у научној форми, са пуно искуства и духовитости. Али ипак и Кнежевићеве **Мисли** достижу на много места те добре примере француских писаца. И у њима се осећа лиризам интелекта, одушевљење духа, који „хармонију света слуша очима”. Скерлић воли и поздравља ове **Мисли** као први оглед те особите врсте у нашој књижевности. И не само стога што имају много крупних врлина, него и стога што су се као право чудо јавиле у нашој немисаоној и баровитој средини, где њихов писац у чистој мисли тражи лека од мрачне и кржаве стварности, тражи опијума од ружне садашњице, да заборави болове, које живот и људи задају деликатним душама.

Једна од тих деликатних душа, била је и Скерлићева душа. И она је много трпела у овој нашој „немисаоној и баровитој средини”, „где је простора мало, а ваздух је постао редак и загушљив, где су прохтеви страховито набујали, а амбиције се невероватно разудале, где се све озлобило један на другог као никада до сада, и где се у гурању, гажењу, крхању изгубио сваки обзир, свако осећање људског братства”. Та деликатна душа утонула је за час у Кнежевићеве **Мисли**, да не слуша „курјачка урликања својих красних савременика”. Ту у тим **Мислима** осетила је, како све пролази и све вара

у овоме свету. Осетила је, како „младост копни, срце се суши, љубав вене, пријатељи се размимоилазе, али никада не оставља оно божанско задовољство које се осећа у дугим зимским ноћима, када се живот стиша, жамор легне, а човек осећа како му дух ври, мозак расте, и нови широки, бели хоризонти пуцају пред његовим разумним очима”.

И пред Скерлићевим разумним очима, „у тим светлим тренуцима интензивног унутрашњег живота,” пуцали су често ти нови, широки, бели хоризонти, чије фотографије налазимо на многој страници његових дела. У тим светлим тренуцима он је заборављао себе и свом душом својом улазио у идеје писаца које је проучавао, и у најразличнија стања душе која се у појединим делима јављају. Себе је заборављао, а знао је ући у туђе мисли и туђа осећања. Стога је и било могуће, да је писао о тако различитим и многобројним делима и писцима, а ипак није грешио. Његови судови били су готово увек тачни. Што је он рекао за поједино дело или појединог писца, то је у главном и остало. Мало се шта могло исправити и променити. Његов учитељ, наш уважени критичар, Г. Богдан Поповић вели за његове критичке судове ово: „Скерлић је остао један од критичара који су најмање грешили — **рачунајући ту и наше и стране критичаре**. Ја нећу овде наводити имена страних критичара на које мислим, зато што се људи код нас уплаше чим чују неко страшно име; али ко уме да пореди и поредећи цени, тај зна да је ово што сам о Скерлићу рекао, тачно. Узмите и оне његове критике које вам по чему било изгледају нетачне, па пошто их прочитате, прочитајте поново и дело о коме су пи-

сане, и изненадићете се кад видите колико у њима има тачних и проиљљивих опажања. Узмите примера ради, његову оцену Степана Љубише у **Историји нове српске књижевности**, која, по утиску који оставља, можда није довољно праведна према том језгровитом и духовитом писцу; али ћете видети са каквом су критичком увиђавношћу разабране неке његове мање уочљиве особине. Укратко, и као, што је горе речено: **пребројте и измерите** Скерлићеве погрешке, и упоредити их с погрешкама других критичара, и видећете да су и **количином и величином незнатне**".¹⁾

Тако ето суди о Скерлићу критичару један од најкомпетентнијих судија, његов учитељ, а наш најбољи књижевни критичар. То мишљење Г. Богдана Поповића без сумње је од врло велике важности, јер се њиме константује једна од најбољих и највећих квалификација Скерлића као књижевног критичара; **да је од свих критичара најмање грешио — рачунајући ту и наше и стране критичаре**. Већа и боља квалификација за једног књижевног критичара не може се рећи. Велика је и по својој садржини и по своме аутору: по садржини јер не може бити боља, а по аутору — јер компетентнијег судије нема.

Изневши у досадањем разматрању Скерлићеве назоре о књижевној критици и начела којих се држао, нарочито сам споменуо његова три књижевнo-критичка рада: **књижевну слику о Милици Стојановић — Српкињи, оцену о Коштани Борисава Станковића и оцену о Мислима Божићара Кнежевића**. Ова три рада представљају сваки за себе један

¹⁾ Ј. Скерлић као књиж. критичар, стр. 39—40.

известан тип његове књижевне критике. И промo-тримо ли боље остале његове књижевне слике, скице и оцене — изузевши веће студије — опазићемо, да готово свака од њих носи на себи, мање више, печат и обележје једне од ових трију типичних врста.

Како смо видели, Скерлић је ђак француске школе, коју је он нарочито уважавао и говорио, да се у њој може најбоље научити књижевном занату и добром писању. И скоро у свакој од својих многобројних критика спомиње он овога или онога француског писца, наводећи или његово мишљење или његов начин писања. Осим француских писаца, које је необично добро познавао, спомињу се код њега често пута и руски, енглески и немачки писци. Спомен тих писаца увек је на добром и згодном месту. Никад није ни један споменут без везе са предметом, о коме се пише. А Скерлић, по својој скромности, којом се и иначе одликовао у животу, није никад ни изрицао своја мишљења о делу или писцу, којег није добро познавао. Све је читао и проучавао и човек се мора чудити, кад чита његове критике, његовој огромној начитаности и тачном и детаљном памћењу. То памћење служило га је увек, кад год је требало на згодном месту казати згодан пример или згодну мисао. Он је у тој прилици налазио ту згодну мисао чак и код старих Грка. Тако на пример, оцењујући песме Владислава Петковића — Диса-, застао је код једне његове песме, у којој песник каже да не мари за живот и бриге народа и људи и да га ни мало не тиште туђи јади, но да се он диже изнад те гомиле и воли облак и цвеће. Заставши код те песме, где се песник изолује од света и

људи, Скерлић се, да би осудио то мишљење, сећа једног места у Аристотеловој *Политици*, где се вели: „да онај који се ставља ван човечанства или је гори или бољи од осталих људи, и да онај који, довољан самом себи, у стању је да буде ван људског друштва, или је животиња, или бог”. Овакових и сличних примера налази се расејано по многим страницама његових дела.

Насупрот Љубомиру Недићу, који је писао само о старијим писцима, он је писао и о старијим и о млађим, па и о најмлађим који су се истом јављали и које је требало храбрити и подизати. Он је био, тако рећи, дневни критичар, живео је са развијањем књижевности и својом критиком утицао на младе писце. Према младим писцима био је увек пријатељски расположен, па ако је коме од њих кад год и казао коју непријатну истину, казао је само из љубави, да га поправи и подигне. Као уредник *Срп. Књиж. Гласника* био је потпуно либералан, па је скупљао око себе ка *Гласникове* сараднике и млађе и старије писце без обзира који правац заступају и којој странци припадају. Гледао је само на књижевну вредност, а преко свега осталог прелазио. Једном приликом говорећи о *Гласниковом* либерализму, писао је: „Слобода мисли која одликује нашу расу потпуно влада на књижевном пољу. Ми данас у нашој књижевности немамо ни догматичара ни јеретика но само књижевних радника који по своме схватању и према својој способностима раде на једном заједничком послу”.

Под топлим зрацима његове критике развило се неколико наших млађих писаца, од којих су, нажалост, данас готово сви покојни. Својом то-

плом и разборитом критиком он је не само благотворно утицао на млађе писце, но је много допринес познавању и разумевању старијих писаца.

Он је волео само ону књижевност, која је социјална, која се ослања на живот и из живота вуче све своје сокове. Писци се не могу изоловати од своје средине и својих савременика. У њиховим делима мора да струји савремени живот, иначе су то биљке без корена које морају угинути. Стога се он љутио на неке млађе и даровите писце, који нису хтели да знаду за болове и наде данашњих нараштаја, који нису показивали моралне и националне солидарности. Он није волео Пандуровићева песимизма и Дучићеве префињене поезије. Али је зато нарочито волео патриотску поезију Алексе Шантића и Вељка Петровића, који у својим песмама певају наде заробљене нације и страдања нашег сељака, „што нагнут над плутом вековима преврће ту црну и проклету и драгу земљу српску”.

Код наших младих, а даровитих песника он је осуђивао песимизам, симболизам и декаденство. Жалио је што се неки од њих затварају „у кулу од слонове кости”, и праве се непријатељски расположени према струјањима живота. Он је од њих желео „чути и друге речи, речи наде, вере, речи љубави према животу”, јер ти „млади људи од вредности имају нешто више и боље да кажу у једном тако заосталом народу као што је наш”.

Поезија као и сви други родови књижевности везана је за живот, и само је оно права поезија, која је социјална, општечовечанска, која је одјек и израз душе човечанске, која нас може одушевити,

загрејати, и препородити, да постанемо бољи и ведрији. Осим те унутарње стране где морају, бити „велика човечанска осећања и високе и крепке мисли”, тражио је он у правој поезији и јасност, склад, укус и меру. У томе погледу нарочито су му се допадале песме Милана Ракића, кога је сматрао најбољим савременим песником српским, „који је на висини модерне мисли, који има душу модерног развијеног човека, и који својим духом за седам копаља премаша надничаре слика и занатлије строфе.” Али иако овако говори о Ракићу, ипак му је био милији и срцу ближи Алекса Шантић, који је искрено и топло волео своју земљу и свој народ, и онако с осећајем и преданом љубављу певао о домаћем огњишту и изгубљеној срећи. У Скерлићевом критичком раду мало има тако топлих и осећајних места, као што је његова оцена о Шантићевим песмама. Види се да ју је писао срцем које је исто тако волело све оно што је волео и Шантић.

За карактеристику и осећања и лепог писања, навешћу овде једно место из те оцене: „... ми немамо песника који више говори нашем срцу. Он има магијску способност да оживи оно што је дубоко закопано у нама и што тајствено лежи запретано у нашој уморној души, која се у грубостима и студени живота као вечерњи цвет затворила за људе и свет: и наше чисто детињство, и нашу свету матер, и весели сјај домаћег огњишта, и топлоту давно разореног породичног гнезда, и жалост за младошћу која се губи у магли живота, и оне моћне инстинкте наше упорне и издржљиве хајдучке и ускочке расе, неутолјиву жеђ

за слободом побеђених и страдалника који никада нису хтели да се помире са мишљу ропства, стару пркосну срчаност и неодољиву енергију предака, који су, када „земан дође ваља војевати”, голим рукама за сабље хватали и трешњевим топовима градове освајали....”

Такове мисли и такви осећаји рађали су се у души Скерлићевој, кад је читао песме Алексе Шантића. И то је потпуно разумљиво, јер је Скерлић био родољуб и националиста као и Шантић. Што је Шантића, као неослобођеног роба болело, то је болело и Скерлића, који је целим својим животом и радом настојао да се наш народ препороди, ослободи и уједини. Осим те националне жице која је прожимала цело његово биће, био је он и нежан син и нежан брат, чија је душа при читању Шантићевог **Претпразничког вечера** силно затреперила и осетила онај велики и искрени бол за детињством, мајком и породичном срећом, када се мртва мајка **светом** назива и чезне за оном милом топлотом давно разореног породичног гнезда.

Скерлић је био у основи својој националан, борбен тип. Њега је болело рђаво стање нашега народа, који је раскомадан живео у неколико држава, и трпео под рђавим управама свакојаке муке и невоље. И да би се помогло томе, између Триглава и Балкана распетом, Прометеју, он је тражио, да се сав наш рад и физички и душевни посвети ослобођењу и уједињењу. Сва наша књижевност мора бити национална и социјална, а нарочито наша поезија, која је од Захарија Орфелина до Алексе Шантића увек била „нагнута над народним животом, увек у служби великих идеала”.

У својој добро написаној студији о Војиславу Илићу, говорећи о Војиславу као песнику родољубља и слободе, Скерлић хвали његову поезију, која се покрај све своје високе уметности није удаљила од живота, већ је према старим традицијама чувала и будила љубав према народу и слободи. А то се националисти Скерлићу нарочито допадало, па је и том приликом казао своје мишљење, шта мисли о задатку поезије и шта очекује од наших песника. Као што је Војислав Илић чувао старе традиције родољубља, тако би требали да чине и наши данашњи модерни песници, јер: „то је једна од основних и највећих традиција наше поезије, са њом је тешко и према приликама које постоје, немогуће кидати. Ма колико поједини песници наши по својој природи били далеко од акције и љубави за гомилу и јаван рад, код нашег народа, у нашем друштву, увек је било и увек има толико ствари да се каже, толико несрећа да се оплаче, толико зала да се жигосу, толико нада да високо издигну, да једна осетљива душа и отворен дух не може преко њих ћутке прећи”.

Али Скерлић то није тражио под сваку цену. И ту, у тој поезији, не сме се заборављати спољашна лепота, као што су то чинили неки наши песници из романтичарског доба. Ма шта се певало, мора се обратити особита пажња на облик и укус данашњег друштва; у поезији мора бити праве и чисте уметности. Без тога нема поезије. Ако се срцем не да осетити лепота неке извесне песме, онда то и није песма. Срце нам је наше најбољи судија.

Као што је од песника захтевао да буду соци-

јални, да песме своје вежу за земљу и друштвени живот, тако је исто захтевао и од приповедача и романијера, да у својим делима буду потпуно реални. Приповетка и роман треба да буду огледало савременог живота. Али и ту се у првом реду тражи уметност. Приповетка без стила, без лепоте, без поезије, — то је уметни цвет без мириша. У уметној приповетци треба да се осећа струјање живота, природе и свега што нас опкољава, па да нам при читању срце затрепери вечитом чежњом за срећом, лепотом и добротом.

Стога се Скерлићу нису допадале простодушне филолошко-етнографске приповетке Степана Митрова Љубише, иако су написане лепим народним језиком и приказују стваран живот. У њима нема онога што узбуђује наше срце: нема психолошких момената, нема описа природних лепота. Оне нас остављају равнодушним, и могу се читати само ради проучавања народних обичаја и народног језика.

Исто тако нису му се свиделе ни Матавуљеве Београдске приче, у којима није нашао правога београдског живота, јер га Матавуљ није ни могао јасно и изразито преставити, просто из тога разлога што ту није проживео свога детињства, па му нису остали у свести они свежи и неизгладиви детињски утисци, без којих не може бити праве уметне приповетке, сочне, свеже, пуне живота, као што су његове, раније написане, далматинске приповетке.

Напротив, нарочито су му се свиђале ведре и крепке приповетке Петра Кочића, у којима је осетио младост, здравље, свежину и поезију жи-

вота. О њима је писао с осећањем и задовољством и налазио „личан утисак живота, што је може бити први и последњи закон уметности”. Ту код ових свежих новела, где је и стил и лепота и поезија, Скерлићево је срце затреперило, па је осетио сву ону лепоту животворне планинске природе, коју је тако дивно Кочић описивао; осетио је као да удише ону мирисаву „атмосферу свежега сена и горскога биља”. Стога је с искреном радошћу поздравио младога писца и представио нам његове приповетке тако лепо, јасно и песнички, да из самих оцена осећамо њихову свежину, младост и набујали живот. Одушевљен Кочићевом уметношћу, довикује нам и вели: „ко воли преливање осећања, дах здравља и снаге, плахост младости и расцветану природу човечју, нека чита ове интензивне и лирске новеле”.

Скерлић је имао силно развијен укус, па је у свакој прилици осећао праву лепоту књижевног дела, пред којим се његова душа отвара као онај цвет што се отвара пред сунчаним зракама. Иако је нада све ценио реализам у приповетци и роману, ипак није волео грубог реализма без лепоте и поезије. Осуђивао је Сремца што је у своја, иначе добра дела, уносио алкохолизам и оне досетке сумњивог укуса из ниског и прљавог живота. Исто тако замерао је и Нушићу, што је као писац од стварнога талента ишао за рђавим укусом публике, па писао оне, на много места порнографске, приче у **Бен Акиби** и тиме понизио своје списатељско перо, које не би смело писати овакове ствари. Наилазећи у делима писаца на овака груба места која вређају свако естетско и

морално осећање, Скерлић је застајао и није лако прелазео преко тога, него их је осуђивао најјачим речима и често пута показивао добре примере у француској литератури, где се обрађује слична ствар, али на начин који нас потпуно задовољава. Па шта више и онде, где нема такве ругобе, која нас вређа, но где је извесна, присподоба или констатација изречена сасвим просто, прозаички, без икакве поезије, он није био задовољан, јер је у уметној приповетци тражио лепоту и поезију. Колико је у томе погледу било развијено његово осећање, најбоље нам то показује његова оцена приповедака Паје Марковића — Адамова. Он у њима није нашао оно што се од уметне приповетке тражи. Оне нису могле у његовој души да пробуде ни једну емоцију, ни један јачи осећај. И кад данас прелистамо те приповетке, необично ћемо се зачудити, колико је Скерлићево мишљење било тачно и оправдано. На понеком месту где се писцу пружила добра прилика, да покаже своју вештину и песничко осећање, он остаје хладан и неузбудљив, и даје присподобе просте и без икаква дубљег осећања лепоте. У тихој звезданој ноћи његови сељаци говоре о Кумовој Слами, „као да си превалио кацу с млеком”, или им звезде изгледају „избелеле као бела цигерица”. Скерлић застаје код овакових слабих места, па се и нехотице сећа Додеове дивне приче **Звезде**, и вели, да је ради поређења треба прочитати и видети, „шта је провансалски пастир осетио у тајанственој самоћи и тишини, када се чује како гране расту и трава ниче, и када јата звезда трепере на ведром небу”.

Скерлић је био естетa у правој смислу речи. Што је стварно лепо, то је и знао и осећао. Само су га лепе ствари узбуђивале, и та је своја узбуђења умео на естетски начин да каже, па да и у нама побуди слична осећања, која је и сам осетио. О томе се можемо уверити из многобројних његових оцена. Стога је и могао о њему рећи Г. Богдан Поповић, да је најмање грешио од свих критичара не само наших него и страних.

Од наших у оно доба — пре двадесет година — млађих приповедача нарочито је волео и истицао Петра Кочића, Борисава Станковића, и Ива Ђипика. У њиховим делима налазио је „носталгично осећање пунога и интензивнога живота, много страсности, сенсуалности, јако социјално осећање за мале, слабе, притиснуте у животу.... много природности и много особености... реалистичко осећање природе и сопствене лирске излив... натуралисти су по ономе што виде око себе, а идеалисти по ономе што осећају у себи; цела њихова уметност је натуралистичка, носталгична, лична, сенсуална и социјална. Српска књижевност до сада никада није имала тако занимљиву и оригиналну комбинацију”.

Ово је Скерлићево мишљење потпуно тачно, и оно вреди не само за оно време, него још и данас, после двадесет година. Изузевши г. Вељка Петровића и у новије време г. Иву Андрића, то је још увек највећи домет, до кога се дигла наша уметна приповетка. Вредност приповедачког рада Г. Вељка Петровића истакао је Скерлић у оцени његове збирке песама *На Прагу*, поздрављајући у личности г. В. Петровића не само добра

и израђена песника од снажног талента, него и одличног новелисту, који у својим новелама показује „и познавање средине, и знатне психолошке способности, и снагу у сликању”. Скерлић се и у овој прилици држао своје сталне критичарске методе, да млађе писце од талента треба храбрити и подизати. Тако се он нада, да ће Г. Петровић не само наставити свој новелистички рад, него да ће нам дати и „добар роман из српског варошког живота у старој Војводини”.

Од свих књижевних родова, чини се, да је Скерлић највише ценио роман, и то социјални, реалистички роман. Зато је у свакој прилици млађе приповедаче потстицао на писање романа. И нећу се преварити, ако кажем, да се под његовим директним утицајем развијао и развио, нажалост, рано преминули Милутин Ускоковић, који нам је осим великог броја лепих новела оставио и два добра романа. И њега је Скерлић храбрио као и Г. Петровића. Оцењујући Ускоковићеве мале цртице у збиркама *Под животом* и *Vitae fragmenta*, Скерлић, иако није био потпуно задовољан овим цртицама, ипак учивши праву вредност младога писца, — полагао је у њега велике наде и давао му упутства и полета да се огледа на већим и јачим стварима. Још 1905 кад је Ускоковић штампао своју прву малу збирку цртица *Под животом*, Скерлић му је прорицао, „да ће се, а пре а после, огледати на приповетци или интимном роману. Са оном оштрином осећаја, јачином осећања и знатним способностима стила, он ће дати добра и трајна дела”. А кад се после три године Ускоковић јавио и другом збирком *Vitae fragmenta*, Скерлић је

опет, указавши на неке мане, поздравио младога писца, чија проза даје читаоцу утисак, да се налази у правој „књижевности, онаквој како се она данас схвата, што није увек случај када чита наше и врло слављене прозне писце”. Иако су ове прве Ускоковићеве ствари само „стрижице пера” и мали одломци, Скерлић је ипак у њима нашао, да „одају писца од виших и оригиналних осећања и са књижевним стилем, са способностима које имају складно тек да се примене у већој приповетци или роману”. И доиста није се преварио. Ускоковић се развио; огледао се с успехом и у приповетци и у роману. На њега су деловале Скерлићеве речи као благо пролетно сунце на природу, и он се неосетно и брзо развио, као што се под пролетним сунчаним зракама отвара лишће и цвета мирисни цвет.

Успеху младих писаца Скерлић се радовао као своме властитом. Тако се необично обрадовао кад се Ускоковић јавио својим романом *Дошљаци*. О томе роману написао је читаву једну малу студију, у којој је приказао све врлине младога писца и роман прогласио најбољим романом у нашој књижевности. А кад се Ускоковић јавио и другим својим романом *Чедомир Илић*, Скерлић је и њега дочекао с великом радошћу и написао о њему још опширнију студију него што је она о *Дошљацима*, констатујући, „да *Дошљаци* нису били само случајна појава у књижевној каријери Ускоковића. Он је сада ту белегу не само добацио но и пребацио. Данас је ван сваке сумње да је наша књижевност у њему добила доброг романописца, који је дао најбоље романе из београдског живота”.

Појава и успех Ускоковићевих романа одушевили су Скерлића не само стога што је видео успех једнога младог писца, него и стога што је српска књижевност добила два добра романа из савременог живота.

Реалистички роман из социјалног живота Скерлић је необично ценио. Видели смо како је Јакова Игњатовића истргнуо из заборавља и дао му једно одлично место међу нашим књижевницима 19 века. Та симпатија према Игњатовићу потекла је понајвише због његових реалистичких социјалних романа. Иако је Игњатовић био доста слаб стилиста и његови романи нису увек били добро компоновани, Скерлић их је ипак волео због њиховог реалистичког садржаја. Скерлић није био традиционалиста ни наиван идеалиста, но је волео реалан, стваран живот, па је желео да се такав живот види и у нашој књижевности. А реалан живот најлепше се да преставити у роману. Стога је и сматрао роман најсавршенијом књижевном формом, и желео да се наши писци што више огледају на социјалном роману. Појави таквих романа поклањао је нарочиту пажњу, и за сваки од њих имао је по коју лепу реч да каже. Тако је лепо оценио романе Светолика Ранковића, иако није био задовољан стилем и композицијом њиховом, па *Пауке* Ива Ђипика, и *Нечисту крв* Борисава Станковића. У ова два последња романа истакао је леп поетски стил којим су писани, нарочито стил Борисава Станковића у *Нечистој крви*, у којој има толико кондензована живота и праве истинске поезије.

У целокупном своме критичарском раду Скер-

лић је понајвише писао о лирској поезији, приповетци и роману. Ове три врсте лепе књижевности устолице је пратио како су се јављале у његово доба, а дао нам је неколико добрих студија и о старијим нашим песницима и приповедачима.

У књижевности као и у животу тражио је „искреност, природност, чистоту, веру, полет и душевни идеализам”, а од писаца, па и од песника, памет, логику и смисао. Није трпео лажи ни у литератури. А често критикујући извесно дело, критиковао је и друштвени живот, па и политичке прилике, јер је свугде захтевао морал и исправност.

Својим одличним и паметним критичарским радом много је допринео развоју и усавршавању наше лепе књижевности. Деловао је и на писце и на интелектуалну књижевну публику и подигао смисао за прави књижевни укус. Иза његове смрти настала је осетна празнина у нашој литератури, која још ни данас није попуњена, нити има наде да ће се ускоро попунити, јер се Скерлић не рађају сваки дан. Он је био необична појава у нашем културном животу. —

ГЛАВА V

Мишљење о књижевном језику

Ми језик осећамо дубоко и интензивно, по нагону.

Скерлић

Ако се и за кога може рећи да је осећао језик, то се с пуним правом може рећи за Скерлића. Он га је осећао, како каже, дубоко и интензивно. За њега је језик био жив организам који се развија и усавршава, и који је подвргнут вечном постојању и непрекидној еволуцији. Као год што се развија наш душевни живот, тако се развија и језик. Са стварањем нових идеја и нових осећања стварају се и нове речи и нов начин изражавања. Наш књижевни језик не може остати на ономе ступњу, како га је изградио Вук Караџић и Ђуро Даничић. Он иде путем своје природне еволуције. И ако се данас упореди језик ове двојице са језиком наших новијих књижевника, осетиће се знатна разлика. Језик стварају књижевници, они који њиме пишу, а не филолози и гра-

матичари. Ови последњи имају само да констатују оно што у књижевном језику већ постоји. Они не могу језик укочити, да се даље не развија.

У нашој ранијој књижевности, док је доминирала филолошка критика, дела су се ценила по чистоти језика, а не по њиховој стварној вредности. Ако је неко писао коректним језиком Вука Караџића, довољно је било да буде проглашен добрим песником или приповедачем.

Остатака те филолошке школе било је још и у Скерлићево време. Њихово „паљетковање” и „пабирчење” правилних и неправилних речи и облика силом је заустављало развијање и богаћење нашега књижевног језика. Против њихова рада и схватања Скерлић је енергично устајао, доказујући да данашњи нараштај не може остати код језика Вукова и Даничићева. Наши данашњи духовни видици су се знатно проширили и наше су душе постале сложеније, па нам за нове идеје и нова осећања треба и нови, развијенији и виши књижевни језик. Тај се језик ствара и сваким даном усавршава, а стварају га у првом реду београдски књижевници. Скерлић констатује, да је Београд за наш књижевни језик оно, што је за француски Париз. У Београду, у својој кући, у чисто националној средини, народни је језик у победничкој офанзиви, док је на периферији нашега народа, у Загребу и Новом Саду у тешкој дефанзиви. Тамо је наш језик ограничен на старије догматичке граматике и речнике. Тамо се он не развија, већ се грчевито чува у ономе стању, какав се налази у списима Караџића и Даничића. За тамошње наше писце потребни су речници и граматике, јер

су изгубили сигурност у свој језични инстинкт. Београдским писцима не требају **Речници** ни **Браничи језика**, јер они језик инстинктивно осећају. „За нас је језик, — вели Скерлић, — живо биће које живи нашим унутрашњим животом; ми живимо слободно, мислимо и осећамо слободно, и у поредо са богаћењем нашега унутрашњег живота, богати се и језик којим ми пишемо, постаје обилнији, живљи, сликовитији, свежији, гипкији, нервознији, импресивнији”.

Интересантно је споменути, да је још и Ђуро Даничић мислио готово исто овако као и Скерлић. Живећи и у Београду и у Загребу тачно је опазио разлику између језика једних и других писаца. По његовом мишљењу у Загребу је било језично мртвило, а језик је обамро под туђинским утицајем, док је у Београду и онда био живот и развијање језика. „У животу језик и ријечи му развијају се примајући мало по мало у своје значење нове идеје, пуштају из себе огранке; међу њима из истих жилица постају и нове ријечи”.

Из ових Даничићевих речи види се, да је и он осећао живот и развијање језика и то баш у Београду, код београдских писаца. Он није дакле мислио да је његов језик достигао врхунац развитка и савршености, као што су то касније држали неки од његових посредних и непосредних ученика.

Књижевни језик, како вели Скерлић, живи и развија се тамо, где је његова национална средина. И оно што су опазили Даничић и Скерлић, доиста је и било. Наш књижевни језик нарочито се

је развио у Београду, и у Скерлићево време говорило се о београдском стилу и језику. Сви наши бољи писци из осталих крајева настојали су да достигну оне у Београду. И без икаква претеривања може се рећи, да је Београд не само онда него и данас био и остао огледало и углед правог књижевног језика. Како су о томе мислили увиђавни писци изван Београда, лепо се види из речи Г. Дра Лује Војновића, који је 1909 писао у *Savremeniku* овако: „Ја сам у истину дужан Београду много. Дужан сам му више јасноће, више нервозности, више лаконичности и мужевности у свом стилу и језику, и у том погледу не могу доста да благодарим београдским писцима. Ја бих шта више савјетовао загребачким књижевницима и журналистима да пођу на годину дана у Београд... да науче како наш језик може сам за себе да живи у некаквој независној, јуначкој, здравој, безочној елеганцији која писцима с оне стране Саве сасвим недостаје”.

Али овако како је мислио г. Војиновић, нису мислили, а нису ни могли мислити сви писци изван Београда, јер нису имали толико развијеног осећања, да осете ту лепоту и елеганцију београдског стила и језика. Тако на пр. Г. Милан Беговић у својој студији о Војиславу Илићу није осетио лепоту нашег језика код других писаца српских, који су по његовом мишљењу, живећи у мање напредној културној средини, писали језиком шумадијских чобана. Нису се могли издићи „над схваћање и говор пука”. Војислав му је једини који се под утицајем страних језика и западне књижевности издигао изнад „*pučkih pjesnika*” О-

во криво схватање Г. Беговића исправља Скерлић и констатује, да Војислав Илић није знао страних језика ни западне књижевности. „Стране књижевности једва су му биле познате по руским антологијама. Његови учитељи били су руски песници Пушкин и Љермонтов”.

А што се тиче српског књижевног језика, да је тобоже пучки и заостао, Скерлић овако исправља Г. Беговића: „Ако наши песници пишу народнијим језиком, то није из неке културне заосталости, то је с тога што у нашим крајевима мало има националних мешавина, што је народни живот самосталнији и развијенији, што су они управо стожер нашег заједничког језика. Наши писци из старе Војводине, на пример, пишу мање чистим језиком но писци из Србије, Босне и Херцеговине”.

Другом једном приликом, оцењујући књигу г. Мирка Косића *Модерна Германија*, Скерлић се дотакао и језика овога младог писца из Војводине. Споменувши из његова дела неколико необичних и рђаво скованих речи и провинцијализама, буни се против анархије која влада у нашем књижевном језику. А ту анархију и то злостављање језика проводе у нас „писци из северних крајева са периферије нашег народа, где је језично осећање ослабело, и где се народни језик укочио”. Да, се барем пише тим укоченим језиком, дало би се још и трпети, али се без језичног осећања „уносе речи које су ван књижевности и ван логике, сакаћећи речи које постоје или самовољно кујући нове”, и на тај начин ствара се рђав, фантастичан књижевни језик, који је далеко од правог српског

књижевног језика. Против таковога рада треба најодсудније устати и од писаца захтевати да науче свој језик, а не да своје незнање облаче у пуну генијалност, правећи језичне фантазије, које нико не разуме.

Као год што се његово осећање бунило против рђава стила и језика, тако је опет био радостан кад би код некога писца наишао на леп, бујан и развијен језик. Иако није имао обичаја, да приликом оцењивања извеснога дела говори и о језику, као што је то био обичај код старије филолошке школе, ипак је некад и то чинио, и то обично, кад се радило или о врло рђавом или о врло одличном језику. Као одличан књижевни језик нарочито је истакао језик Милована Глишића и Петра Кочића. За Глишића као знаоца народнога језика вели на једном месту овако: „Он зна народни језик као ретко ко у нас, и то не онај претенциозни „народни језик“ који непозвани филолози чепркају по Вуку и Даничићу, и хоће окамењен, да наметну као сталан и освештан, но језик течан, гибак, чист, приступачан свим приновама и променама”.¹⁾ А бујни и лепи језик Петра Кочића управо га је очарао и пробудио у њему живо осећање праве језичне лепоте. То осећање изразио је овим речима: „...језик којим је ова књига написана звони нам као нешто блиско, познато и драго, и када га чујемо ми затреперимо, као да нам се пева стара нека песма којом су нас успављивали у нашем детињству. И без историје и без стручних књига, ми осећамо да је то наш језик, језик наших дедова. У њему има да се освежава

¹⁾ Лет. Матице Срп. 1903. IV. стр. 90.

и богати овај избледели и сасушени језик којим се данас у нас пише.”¹⁾ Као што је осетио лепоту Кочићева језика, тако га је узбудило и класично писање Марка Миљанова. Ова два писца, из разна два краја наша, где се говори тако одабраним, чистим, течним и звучним народним језиком српским, „показују нам да извор ове живе воде није пресушио и да покрајински говори наши садрже неисцрпно благо снажних и сликовитих речи, живописних израза, ванредно лепу конструкцију реченица, кристалну чистоту, једну праву горску лепоту”.

Скерлић је не само осећао лепоту језика, него је и својим књижевним радом настојао, да се наш књижевни језик што боље развије, искристалише и усаврши. Томе усавршавању, коме је и сам веома много допринео, придружио је и друго једно врло важно питање — потпуно јединство и изједначење књижевнога језика за све Србе и Хрвате. У ту сврху потакао је 1913 године питање источног или јужног наречја. Позвао је све хрватске и српске књижевнике, да о томе даду своје мишљење. Његовом позиву одазвали су се готово сви, и почетком 1914 излазила су у **Срп. Књижевном Гласнику** врло интересантна и образложена мишљења многих књижевника о томе питању. Пре тога позива написао је и штампао у **Срп. Књ. Гласнику** 1913 прегледну и документовану студију: **Источно или јужно наречје**. Изневши најпре историјат, како је јужно наречје ушло у књижевност и размотривши разлоге који говоре за њ и против њега, дао је неколико добрих разлога, по којима треба усвојити **источно наречје** у књижевном језику. Тиме би се јаче при-

¹⁾ Писци и књиге, III. 129.

ближили народном јединству, које и иначе иде својим природним током, који се не да ничим зауставити. А како се ово питање језика почело већ и практички решавати, то га је потребно и теоријски претрести и расветлити, да у томе не буде никаквих заблуда. На концу размотривши ово питање са свих страна, навео је у главном ове разлоге за источно наречје:

„1. Бројем већи и културом јачи део српско-хрватског народа говори источним наречјем;

2. Екавско наречје је било књижевно наречје и раније и данас;

3. Источно је наречје простије, једноставније, лакше; њиме без икаквих тешкоћа могу писати и јекавци и икавци;

4. Источно наречје је најзгодније за поезију.

5. Источно наречје је експанзивно, оно има силу ствари уза се, оно само собом побеђује и потискује јужно наречје.”

За сваки од ових пет разлога навео је врло јасне и убедљиве доказе, преко којих се не може лако прећи, нити се о њима може дебатирати. Стога је на крају ове своје студије одлучно и пророчки закључио, да „је то природан процес који се не може лако зауставити. А пре а после источно наречје постаће опште наречје српско-хрватско”. То његово пророчанство готово се већ данас обистинило, јер јужним наречјем пишу још само неки хрватски писци од старије генерације, иначе је код млађих Хрвата и код свих Срба потпуно завладало источно наречје.

Ни у овој ни у којој другој студији Скерлић није расправљао о јединству писма у нашем једин-

ственом књижевном језику. Али се на концу ове студије уз прорицање победе источном наречју дотакао и тога питања, само у форми предвиђања, „да ће кроз тридесет, четрдесет или педест година када српско-хрватски народ буде национално обезбеђен, као што је био случај код православних Румуна, латиница постати општа књижевна азбука”. Да ли ће се ово његово последње предвиђање остварити као оно прво, на то је тешко одговорити? Оно прво много је једноставније од овога. Првим се ништа не жртвује ни са једне ни са друге стране, јер јужно наречје није хрватско, као што ни источно није специјално српско. Источним наречјем говори велика већина и Срба и Хрвата, док јужним говори само један део Срба. Међутим са писмом је сасвим други случај. Ћирилица или латиница? То је врло важно питање, које се не да тако лако и једноставно решити. О томе би требало писати посебну студију. Овде није место да се и о томе расправља. Али се једно ипак мора истаћи, да је Скерлић у своме широком национализму, гледајући у бољу и сјајнију будућност велике југословенске нације, био до скрајњих граница либералан, и спреман да за јединство нације жртвује и посебна народна обележја. И овом приликом показао је величину свога духа, којом се је орловски дизао изнад погледа обичних, просечних људи.

ГЛАВА VI

Мајстор стила

О књижевним стварима треба и књижевно писати.

Скерлић

Тешко је писати о лепотама Скерлићева стила, јер се то више осећа него што се да исказати. Читати његове ствари, то је одмор и уживање. Поврћи чију књигу неуглађена стила и рђава језика, па узети његову, то је од прилике таково осећање, као изићи из загушљива, влажна и мрачна простора на цветну пољану, обасјану сунцем, пуну угодна мириса и освежавна ваздуха.

Код њега нема блеска речи без садржаја, све је у хармонији: и реч и мисао. Ништа нема извештачено, јер је стављао на хартију само оно, што је било потпуно јасно и у његовој души. Мисли су му слике душе, јасне и по облику и по садржају. Стога су нам тако миле, јер их лако разумемо. А све што је писао, писао је отворено, искрено и задахнуто душом, па на много места из његових критика осећа се дах песме, и чини се да из свега бије живот и нека нарочита песничка топлота. Због

те топлоте његова стила, он је и освајао наша срца, и био најчешће читан од свих прозних писаца наших.

Његова бистра памет и осећајно срце огледају се и у његовом бриљантном стилу. Свуда је мисао нашла прикладан израз, а осећање потпуну и праву реч. И све тече глатко и лепо као бистра река. Нигде не осећаш неравнине и спотицања, но ти се чини, као да лађом клизиш по равном и глатком огледалу тихог мора.

На почетку ове главе стоје његове речи, да „о књижевним стварима треба и књижевно писати”, и чини се, да нико није као он толико пазио на књижевни облик својих радова. Сваки му је рад обучен у лепу књижевну форму. Нигде нема стилистичке баналности ни новинарске реторике, но је све речено одмерено и најелегантнијим књижевним стилком.

О његовом стилу врло се лепо изражава и г. Слободан Јовановић, један од наших најбољих стилиста. Он вели за његов стил, да има боје и рељефа, и да је чист од изупотребљаваних фраза, и да је „скоро сав у срећно скованим или на нов начин окренутим изразима; са смело скраћеним обртима, који олакшавају реченицу, дају јој живости и полета. То је један стил свеж и крепак, који живи и који дејствује.”

Узмемо ли читати и у стилистичком погледу проматрати ма коју страницу Скерлићевих дела, увек ћемо наћи бриљантан стил. Свуда се види не обична лакоћа изражавања и права лепота књижевног стила и језика. Он није имао борбе између мисли и израза, но је све у складу једно с другим:

лепе мисли у лепом облику. Нико није знао тако као он лепо и кратко репродуцирати садржину извеснога дела или дати карактеристику једнога писца и његових дела. О томе има много примера, од којих ћемо овде споменути само неке:

Романтичне приповетке Ђуре Јакшића Скерлић приказује на овај начин: „Песник са љубављу и дивљењем слика оне охоло и сјајне „велможе” српске, или као соколове у каменим замцима или као паунове у мраморним дворовима. Он их износи у њиховим витешким играма, када скачу на голог коња у најбешњем трку и лободима гађају тицу у лету, или када са свим старинским властелинским сјајем полазе у лов. Слуге су обучене у црно свилено одело, са дугом косом која се таласа на снажним плећима, хрти и огари весело лају, соколови кликћу, пера за калпацима лепршају се, панцири звече, а ловачки рогови одјекују кроз исконске шуме”. и т. д. Већ из ових неколико редака види се Скерлићев рељефни стил, који ствара слике у нашој машти, и ми осећамо као да гледамо тај идеализовани свет из старих витешких времена.

Из студије о Милицы Стојадиновић — Српкињи дало би се навести много места лепога и рељефнога стила, што ову студију и чини тако интересантном да се чита као какав мали девојачки роман. На пр. оно место о њеним белешкама дневних утисака: „Дању заузета домаћим пословима, читањима или девојачким сањаријама, она је у вече, у тишини, у својој мирисној соби девојачкој, бележила утиске које је дан оставио на њену осетљиву душу, уносила своја писма Љубомиру П. Ненадовићу, Вуку Караџићу, преводе из Франкла или Балзака, народне

песме и приповетке, рефлексije о садањем васпитању младих девојака, цео један млад, свеж живот, сву своју осетљиву и књигама угрејану душу”.

Или онај опис Ненадовића, по слици из онога времена, када је Милица у њега заљубљена била: „...млад „појета” са дугом косом, пламеним очима, озареним великим челом, са раздрљеним вратом и дугим таласавим и романтичним плаштом преко рамена, наслоњен на стену као Ламартин на обали свога поетичног језера, Ненадовић који је тада певао „Лауру”, волео и био вољен”.

Или оно место, где се описује Милица као „сломљен цвет”, када је прошла младост и за навек се изгубила нада у срећу која никада неће доћи: „Њена два лепа бистра српска ока” била су потавнела, „народна јединица” постала је сирота, напуштена, бедна жена, коју је живот немилосрдно обмануо и измрцварио. Из првога очајања она је прешла у мртву и глуву апатију. Виноград, где је некада сневала и певала, и двориште обрасли су у корову, на стари кућевни намештај, попали дебели слојеви прашине, а на таваницама пауци су испрели мреже своје...”

Или онај романтични завршетак ове студије, где се описује запуштени гроб „Врдничке Виле”: „На горњем крају напуштеног Марковог гробља у Београду, покрај ниских, жалосних сиротињских кућерака, посред шибља од живе оgrade и кржљавих багремова, међу искривљеним и потамнелим каменим крстовима, лежи окрњена, блатом замазана мраморна плоча једне списатељке, као симбол целог њеног живота и књижевног гласа”.

Сва ова места показују особине Скерлићева живога и рељефног стила, који је пун неке стварне сликовитости и ритмичне лепоте, па при њихову читању осећамо, како пред нашим умним очима нео-дољиво ничу истините слике стварнога живота.

Скерлић је био прави књижевни уметник. Он је знао код извесног дела или писца уочити оно што је најглавније, и то је знао заокружити у савршену целину и дати потпуно јасну слику дела или писца. Док би се други губио у непотребним ситницама и невешто везивао једну с другом, он би у тој непре-гледној пољани материјала газио преко корова и зе-лене траве и са врха сабирао мирисне и шарене цве-тиће, од којих би китио леполике ките разноли-ке боје.

У томе су погледу класичне његове студије о Никанору Грујићу и Анти Старчевићу.

Из великог материјала, што га је издао Ђорђе Магарашевић у раду југословенске академије под именом *Живот и рад Никанора Грујића*, Скерлић је похватио најмаркантније црте и написао малу, али врло лепу синтетичну студију о Никанору Грујићу, из које видимо потпуно јасну слику живота и пе-сничког рада овога нашег старијег песника. А на сличан начин написао је и одличну студију о Анти Старчевићу, и приказао нам овога хрватског по-литичара у сасвим другом светлу, него што су нам га до тада приказивали.

Осим те вештине пробирања главних факата и везивања у складну целину, Скерлић је имао и духовитости и песничког осећања. То се осећа скоро на свакој страници његових дела. Наводити

та многобројна места било би сувишно, јер ко жели да осети шта је леп стил, тај треба да чита Скер-лићева дела. Тамо ће наћи и лепих духовитих ме-тафора и иначе одлично написаних песничких места и јединствених описа. Да споменемо само једин-ственог леп опис крагујевачке Јасенице у студији о Светолику Ранковићу или ону карактеристику Бран-кове поезије у Историји Књижевности, где се са неколико редака даје пластична слика, која нам трајно остаје у души. Зар није дивна и уметнички написана ова карактеристика:

„Млада, свежа и топла поезија Бранка Ради-чевића имала је дах младости и пролећа, и била као оаза у сувој и мртвој пустињи, ондашње без-личне, бескрвне и укочене дидактичне „објектив-не” поезије. Она је чинила утисак светлог пролећ-ног јутра, ширила мирис пољског цвећа, и млади песник је изгледао као млади и распевани фаун у пролетњем цветном пољу”.

Осим досад истакнутих одличних особина и песничких лепота Скерлићев стил одише на много места још и говорничким ритмом, а каткада и не-ким свечаним тоном као у Св. Писму. Многе страни-це његових дела кад се на глас читају, претварају се у лепе беседе, по мислима јасне и једре, а по стилу и језику топле, звучне и заносне. Нико од наших писаца није писао тако лако, сугестивно и топло као он. Под његовим пером речи су добивале жи-вот, а мисли се претварале у илузије стварности.

Осећање је било главни покретач његова ства-рања, и све што је писао задахнуо је топлином сво-

је широке и дубоке душе. У све је уносио срце и љубав, због чега нам и јесу његова дела тако мила и драга и због чега ће још дуго времена остати као узор савршеног књижевног стила и језика. Он је био и остао главни претставник тако званог београдског стила.

ГЛАВА VII

Политички и национални рад

Ми имамо пуно и развијено народно осећање дубље, разумније и плодније но што је некада било.

Скерлић

Видели смо како се Скерлић још у раној младости почео бавити књижевним радом и како је међу својим друговима постао врло активан и угледан. Али он није остао само при књижевном раду, него се под утицајем лектире, куће и друштва почео рано бавити и политиком. С његовим оцем је био интиман пријатељ социјалистички писац и пропагатор Васо Пелагић, који је често залазио у њихову кућу, где су се водили дуги и разноврсни политички разговори. Идеје Васе Пелагића у овим разговорима дубоко су се усекле у упечатљиву душу младога Скерлића и он постаје горљиви социјалиста. С Пелагићем су везане успомене његове прве младости и почетак његова јавнога рада.

Социјалистичке идеје примљене од Пелагића проширио је Скерлић идејама Светозара Марковића читајући његова дела. Ове идеје испуњавале су једно време целокупно биће његове алтруистичке

душе. Још у шестоме разреду гимназије он почиње сарађивати у социјалистичким листовима и постаје активан члан младе социјалне демократије, где мало по мало заузима све видније и видније место, док као великошколац није постао један од најистакнутијих студената социјалиста. Борбене природе, а обдарен говорничким даром, појављивао се готово на свима радничким скупштинама и својим говорима фасцинирао масе.

При оснивању социјалистичке странке у Србији и при покретању социјалистичких новина Скерлић је био један од главних покретача и уједно један од најактивнијих теоретичара новог покрета. Али улазећи све дубље у политички живот и мислећи о улози Србије коју она има да изврши међу јужним Словенима, он је осетио да сав свој политички рад треба у првоме реду посветити своме народу и борити се за његове праведне интересе. Он у себи измирује идеје социјализма са идејама праве народне демократије, и од социјалисте интернационалца постаје поборник српског и југословенског национализма.

Кад је 1903 основана Самостална Радикална Странка, Скерлић је ушао у њене редове и сав свој борбени темперамент посветио њеном напретку, неуморно радећи у **Дневном Листу и Одјеку**, и држећи одушевљене говоре по скупштинама и конференцијама. Својом активношћу и говорничким даром убрзо је изишао у прве редове и постао један од најугледнијих политичара Самосталне Странке. И када је 1912 изабран за народног посланика, показао се и у Народној Скупштини не само као одличан теоретичар демократских идеја, него и као

практичар политичар и државник. Његов рад у Скупштини био је цењен и од страначких противника, јер су увиђали да имају пред собом човека поштена, карактерна и способна, који своје идеје заступа смело и искрено и брани их из чисте љубави према народу и држави. Његови политички погледи ишли су много даље од обичних страначких схватања, где се води борба за личности и изборне мандате. Он је ушао у Народну Скупштину лично потпуно незаинтересован, не да оствари какве своје личне амбиције или спекулативне послове, него да искрено послужи Отаџбини коју је изнад свега волео и у чију је велику историјску улогу непоколебииво веровао. Та Отаџбина, „наша драга и лепа Србија“, како ју је он из милоште називао, треба да буде пре свега и изнад свега **држава** „са свима гаранцијама, са слободном штампом и са јавном контролом, са широким слободама сваком појединцу и свима класама, са правичним преставништвом мањина, и са најстрожијом законитошћу“. Такова Србија биће привлачна сила за све неослобођене Србе и остале јужне Словене, и моћи ће извршити улогу ослобођења и уједињења. А то је био последњи циљ коме је Скерлић свесно ишао и за који је радио. У томе правцу и кретао се његов политички и национални рад.

Он је веровао у животну снагу Србије и био поносан, што је крепка србијанска раса, потомци хајдука и ускока сама својом рођеном снагом створила своју народну државу без ичије помоћи. То самостално стварање националне државе и њено духовно и материјално напредовање и давали се наде, да ће Србија моћи извршити своју историј-

ску улогу. Али је требало још свестраног рада и припремања. Стога је Скерлић и усмено и писмено пропагирао трезвене политичке погледе, да се не треба заносити романтичарским сањаријама и тражити нашу величину у прошлости, у средњевековним владарима и сјајној властели а наша национална права у прашињавим пергаментним исправама. Тиме се неће ништа постићи осим бескорисног уљуљкивања у некој фиктивној слави и величини. Наша велика будућност и наша национална права леже у нама самима, у нашој јуначкој раси, у крви и зноју нашега сељака који је језгро и основа наше националне снаге. Подизање и освешћивање свакога појединца у нашем народу довешће до свесне целине, која зна шта хоће и која ће моћи шта хоће. То његово разумно схватање побеђивало је из дана у дан и српска интелигенција, никла из народа, одржавала је сталан додир са народом и запајала га здравим и реалним идејама. Сваки је србијански сељак био свестан да треба поћи преко граница Србије и ослобађати заробљену браћу. Његовој свесности треба и захвалити оне брзе и велике успехе у балканској рату, који су оправдали све Скерлићеве наде и веровања, што их је он полагао у бистрог и интелигентног шумадијског сељака. Ти успеси подигли су веру и код неослобођене браће, а Скерлић им је испевао химну у својим *Светлим Данима*, јер је видео својим очима, како се остварују снови многих нараштаја и како се из основа мења судбина српског народа, а Србија постаје Велика Србија и Пијемонт јужних Словена. Те дане ослободилачког рата назвао је Скерлић светлим и све-

тим данима, „када човек осећа понос и срећу што је Србије и што припада нараштају који изводи тако огромно дело.”

После ослобођеног југа, Старе Србије и Македоније, дошао је ред и на остале наше земље, које су још биле под туђином и које су с тврдом вером чекале ослобођење. И ту је Скерлић био први и најактивнији, који је својим радом задобијао срца новог нараштаја и изједначивао мишљења српске, хрватске и словеначке омладине. Својим предавањима на Университету и по омладинским зборовима, и својим чланцима у новинама и књижевним листовима будио је јединствену националну свест код омладине од Триглава до Вардара и од Тимока до Јадранског мора. И тај рад није остао без успеха; нашом земљом прострујао је један дух, дух новог национализма, који је електризовао наша срца и подизао наше душе до самопоуздања и до вере у се, да сами својом снагом остваримо своје националне идеале. Нови дух пробио је еруптивном снагом по многобројним омладинским листовима и организацијама које су ницале на свима странама наших неослобођених земаља. Скерлић се радовао томе новом национализму и с радошћу је констатовао, да је „нови национализам вишег реда и ширих видика; он је у ствари животни нагон једне за живот способне расе, самоодбрана једног снажног националног организма, манифестација неодвојивог права једнога народа да живи својим животом и да буде господар своје судбине, високо осећање солидарности која у једну складну целину сједињује све нараштаје и све делове једнога народа”. „Нови национализам је

рационалан реалистички и демократски... он није ствар, маште но свести и разума... он је свесна амбиција да се српско-хрватски народ подигне до висине развијених западних народа и да као равноправан и слободан члан уђе у велику заједницу модерне цивилизације". Пратећи рад омладине и дајући јој правац, Скерлић је изналазио оне идеје које ће добро послужити главној идеји: стварању једног борбеног југословенског типа, чији је задњи циљ потпуно уједињење и ослобођење. У томе је смислу и писао и говорио, и има читавих студија посвећених томе питању као што су **Наш нови нараштај** и **Анте Старчевић**. У новом нараштају видео је људе, који су чвршћи и мужевнији, људе од воље и акције, који „не стоје и не плачу крај реке живота, но се бацају у њену матицу". Из редова српско-хрватске омладине били су се већ јавили „не само апостоли нових идеја, него и мученици, чије жртве не могу никада бити некорисне". Због те нове омладине и писао је Скерлић о Анти Старчевићу налазећи у њему и његовим идејама човека од наше крви, са свима манама и врлинама наше расе, који да је живео у Београду или Новом Саду шездесетих година потпуно би оличавао оно што се у то ултра-националистичко доба звало **Србенда**. Овај опори лички горштак прошао је кроз школе и модерни живот, али сачувао јаку душу својих предака. У њему се врло јасно види потомак старих ускока који су палили и робили и Турску, и Млетачку, и Аустрију, оних граничара који су својим костима засипали силна европска бојишта у XVIII веку". На томе и таквом примеру Анте Старчевића, како га је Скерлић схватио и пре-

ставио, васпитавала се српско-хрватска омладина у правом националном југословенском духу, увиђајући да је Велика Хрватска Анте Старчевића у ствари исто што и Велика Србија, и да треба своме народу извојевати слободу, макар то и силом било. Из те и такве омладине и поникли су они борбени типови, који су смело гледали смрти у очи и нису се жацали за идеју слободе употребити против непријатеља и ватрено оружје.

Скерлић је био свестан, да ће доћи до разрачунавања с нашим непријатељама, па је припремао омладину за те велике и судбоносне дане. Он је имао визионарску моћ, кад је 1913 пишући о новом нараштају, написао и ове речи: „Човечанство улази у један од оних безумних вртлога када се у потопима крви мењају границе држава и будућност народа". Стога је позивао омладину, да сваки појединац буде на своме месту и да сваки врши своју националну дужност.

И када се у половини 1914 испунило његово пророчанство и народи запливали у потоцима крви, југословенска је омладина испунила своју дужност и гинула по тамницама и бојним пољима носећи у души завет свога великог учитеља. Од његове смрти није прошло ни пуна два и по месеца, када су непријатељски топови почели бацати смртоносну ватру на његову и нашу драгу Србију. Али оне идеје које је он усадио у наша срца, давале су нам храбрости и поуздања, па нисмо клонули ни у најтежим часовима нашега страдања. Он је и после смрти моћно живео у нашим душама. Његова вера у непобедиву снагу и светлију будућност нашега народа, била је и наша вера. А његови **Свет-**

ли Дани одржавали су наше наде, да ће нам доћи још лепши и још светлији дани. Само смо жалосни били што њега нема, да и он види те светлије дане, за којима је толико чезнуо и за које је толико радио.

ГЛАВА VIII

Закључак

Човеково је да врши своју дужност без обзира хоће ли својим очима видети плод својих напора и жртава.

Скерлић

Бацимо ли само летимичан поглед на Скерлићев књижевни, политички и национални рад, видећемо необичан успех, што га је за размерно врло кратко време постигао један човек од талента и велике вредноће. После Вука Караџића ми нисмо имали човека и књижевника, који би за нашу књижевност толико значио као Јован Скерлић. За читаво време свога активног рада он је био централна личност у нашој књижевности. Нико у њој није имао толико ауторитета и ни о ком се није толико говорило и водило рачуна као о Скерлићу. Он и његов *С. К. Гласник* били су регулатив за нашу књижевност. Суд што би га он донео у *Гласнику* о овом или оном делу или књижевнику, био је општи и приман је за тачан и исправан. Чије је дело повољно било оцењено у *Гласнику*, па још ако су те оцене биле од Скерлића или г. Богдана Поповића, тај је сматран већ готовим књижевником. Скерлић је устолице пратио нашу књижевност од

1900, па све до своје смрти, дајући јој правац и утичући на развијање млађих књижевника.

Покрај тога рада и бриге око развијања савремене књижевности, он је неуморно радио и на проучавању старијег времена, и написао одличну Историју нашега целокупног књижевног и духовног живота од почетка 18 века, па све до наших дана. На историји књижевности и књижевној критичи није нико урадио више ни боље од њега. Кад погледамо на огroman књижевни посао што га је свршио за неких тринаест година, у чуду се питамо, како је било могуће за тако кратко време написати читаву једну малу библиотеку. Што би другим људима требало радити по неколико година, то је Скерлић свршавао за неколико месеци. У његовом животу, од када се развио и почео писати, чини се да није било дана кад није по штогод написао. Још из раног детињства он је организовао свој дух и свој велики таленат, па му време није пролазило узалуд, но је с планом учио, читао, бележио и радио, а све његове бележнице, како вели г. Ђоровић, имале су на првој страници програмну девизу: *spes in labore*. Нада у рад, то је та његова програмна девиза, које се држао целог живота. Рад и само неуморан рад, то је циљ нашега живота и срећа за којом човек тежи. Рад и вршење своје дужности, то чини човека правим човеком. И држећи се тога циља у животу, Скерлић је и могао да сврши онако огroman посао за тако кратко време.

Али резултат његовог књижевног и научног рада још је већи и знатнији, кад помислимо, да он није био само кабинетски радник, но је свом сво-

јом душом и свим својим живим темпераментом учествовао и у јавном животу. Осим свога рада у чисто политичком правцу, у Народној Скупштини, у дневним листовима и на политичким зборовима и конференцијама, он је био врло активан члан у свима научним, културним и националистичким установама. И свуда где се год појавио, био је међу првима. А чега год се примио, вршио је то најсавесније и најбоље. Стизао је свуда и вршио стотину дужности неуморно и тачно. Покрај свега тога научног и јавног рада био је он још и један од најсавеснијих и најбољих наставника на Университету. Легендарна је његова тачност као наставника: Изостао је са предавања само два пута, вели његов учитељ г. Богдан Поповић, и то кад му је умрла сестра Јованка и други пут на дан своје смрти. Сувише су ретки људи такове тачности и такове радљивости.

У националном погледу Скерлић је учинио много. Он је својим радом утицао на нашу омладину у свима крајевима нашега народа, да се та омладина почела осећати национално једном и сва се заносила идејама ослобођења и уједињења, и стварања једне велике државе, Југославије. Скерлић је био идеални вођа те омладине, и свака његова реч, било писана, било изговорена, прожимала је срца њена и стварала одушевљене борце за слободу. На омладину није нико имао толиког утицаја као он, и нико није био вољен и читан толико као он. Онога дана кад је умро, омладина је искрено плакала за њим као деца за својом мајком или оцем. Плакали су не само његови непосред-

ни ученици београдског Университета него и они који га никад нису лично видели, но су само читали његова дела.

Његова смрт била је и остала велики и ненакнадиви губитак за нашу националну науку.

ZZ

886-4

644-DR

6830

